СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ ПЛЕНУМУ ДААРТА, ДЕКАБРЬ 9-та, МОСКВАГА АЖЫТТЫНАР

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. ДЕКАБРЬ 8 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 289 (5693).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕ—ДҮЖҮТТҮ ДЫКА БЕДИДЕР

Даарта, декабрь 9-та Москвага Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму ажыттынар. Пленумга амыдыралы чугула айтырыг—химия үлетпүрүн улам ыцай хөгжүдериниң болгаш улус ажыл-агыйынга химия продуктуларын база материалдарын калбаа-биле ажыглаарының дугайында айтырыгны чугаалажыр. Минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрүн көвүдедир талазы-биле партияның айтын турар хемчегери болза, тараа болгаш өске-даа культураларның дүжүдүн бедидериниң боттуг аргалары болур.

Колхозтарга болгаш совхозтарга кээп турар чемишчидилгелерни дүжүттү бедидеринге улуг ажыктыг кылдыр база камналгалыг ажыглаар сорулга көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунда турул турар. Ындыг турбуже бистиң республиканың ажыл-агыйларынга сөөртүп эккелген минералдыг чемишчидилгелер багай ажыглаттының турар. Чижээ, 1963 чылда алдынган 2070 тонна чемишчидилгеден 1900 тоннаны хөрзүнге төп ажыглаан. «Сельхозтехниканың» складтарында 156 тонна янзы-бүрү минералдыг чемишчидилгелер ажыглаттынмайн чыдар. Бо чылын эң куду дүжүт алган «Найырал» совхоз суперфосфатты шоодайларга шыгжап чыттыргаш, күзүн аңгыс андарылгазы-биле кады хөрзүнге төккен үүл бар.

СЭКП ТК-ның амгы Пленумунга химия үлетпүрүн улам ыцай хөгжүдерин шиитпирлээр чүве болганда, чурттуң көдээ ажыл-агыйы, оон иштинде бистиң республиканың колхозтары болгаш совхозтары 1964 чылда минералдыг чемишчидилгелерни кажангызындан-даа артык хөйну алыр апаар. Сорулга чүл-дизе, химия үлетпүрүнүң берип турар килограмм чемишчидилге бүрүзүн камнап кадагалаары болгаш дүжүттү бедидеринге чеп ажыглаары болур. Колхозтарга болгаш совхозтарга чер ажылының ажылдакчыларының, механизаторларның, бригадалар болгаш звеноларын удуртукчуларының өөредилгезин организастаары, ховуларга чемишчидилгени шын төгеринге оларны өөредири чугула. Бүдүрүлге эргеледдери болгаш парткомнар болза, ажыл-агыйларга чемишчидилгелерни шын ажыглаарының тодаргай хемчегериң ажылдап кылыр ужурлуг.

Минералдыг чемишчидилгеден аңгыда, хөрзүннүң үнүш-дүжүттүүн бедидериниң бир чугула курлавыры түс черниң органиктиг чемишчидилгеи болур. Ындыг чемишчидилге бистиң республиканың мал өдээ болур болгаш оон курлавыры ажыл-агый бүрүзүнде четчир. СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур республиканың чамдык районнары, ажыл-агыйлары шөлдерже өдек сөөртүлгезиниң ажылын эки организастаан.

Декабрь 1-ге чедир Бии-Хем район өдек сөөртүлгезиниң планын 76,7 хуу, Таңды—42 хуу, Чөөп-Хемчик—56 хуу күүсеткен. Таңды районнуң «Межегей» совхозу 12 мүн тонна едекти шөлдерге төккен. Ол ышкаш дуржулга станциязы, «Революцияның чалбыыжы» колхоз, «Элегес», «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы» совхозтар болгаш Каа-Хемде «Тиилелге» колхоз тарылга шөлдеринче өдек сөөртүлгезин эки организастааш, ам планда көрдүнген өдектиң кол нуруузун сөөртүп апканнар.

Ындыг болза-даа органиктиг чемишчидилгени ажыглаарының ужурдузазын чамдык черлерде чедир үнелеп көрбейн, бо ажылды амга чедир шулуудатпайн турарын демдеглезе чогуур. Декабрь 1-ге чедир өдек сөөртүлгезиниң планын Каа-Хем районун чүгле 31,4 хуу, Улуг-Хем — 17,7 хуу күүсеткен. Каа-Хемде Ленин аттыг колхоз бо ажылга амдаа кирбээн. Улуг-Хемде «Найырал» совхоз планын чүгле 11,6 хуу күүсеткен. Таңды районда тараалаң совхоз болур «Тиилелге» өдек сөөртүлгезин чаа эгелээн болгаш 20 мүн тоннадан чүгле 264 тоннаны сөөртүп алган. Республикада ниитизи-биле өдек сөөртүлгезиниң планы 35,3 хуу күүсеттинген.

Колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, агрономнары, бригадирлери өдек сөөртүлгезин келир чылдың дүжүдүнге кышкы агротехниктиг хемчегериң кол үүлү кылдыр көрзе чогуур. Ынчангаш өдек сөөртүр ажылга бригадаларны, звеноларны быжыглап, оларны четчир транспорт-биле хандырза чогуур.

Келир чылдың дүжүдүнге чемишчидилгеден аңгыда, тракторларның, кожуг чепсектериниң септелгези, механизатор кадрларның белеткели, үрезин арыглаашкыны дээн ышкаш белеткелдер база хүннүң эң чугула айтырыы болуп турар. СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунга төлептиг ужуражыры-биле социалистиг чарышты калбартышаан, Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары тракторлар септелгезиниң планын декабрь 1-ге чедир 56,5 хуу күүседип, кварталда септээр трактор аңдазыннарын, сеялкаларны септеп апканнар. Ол ышкаш Каа-Хем районнуң колхозтары тракторлар септелгезиниң планын 54,8 хуу, Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхоз 90 хуу чедир күүседи берген.

Ынчалза-даа республикада ниитизи-биле тракторлар септелгезиниң темпизи эрткен чылдагызындан дыка оожум болуп, квартал планы чүгле 37,4 хуу күүсеттинген.

Республикада үрезиннерни тарылгага белеткээр ажыл база дыка четпес чоруп турар. Хынаттынган үрезиннериң 70 хуу хирези боктуг болган турда-ла, оларның арыглаашкынын оожум чорудуп турар. Шынары четпес үрезиннерни эки шынарлыг, сорттуг үрезиннерге орнаар ажыл организастаттынмаан.

Септелгениң темпизин дүргедедир, шынарын бедидер, бар үрезиннерни чажар шынарынга чедир арыглааш, шын шыгжап кадагалаар, четпес үрезиннерни сураглап тывар — бо бүгү хемчегларни ажыл-агый бүрүзүнге канчаар эки организастаары, контрольдаары бүдүрүлге эргеледдериниң, парткомнарның хүлээлгези болур.

Техниканы өй-шаанда белеткээрибиле чергелештир, ону башкарып чорудар кижилер херек болгай. Ынчангаш, бүгү колхозтарга, совхозтарга, «Сельхозтехниканың» салбырларынга болгаш каттыжыышкыннарынга четчир санныг механизатор кадрларны белеткээр өөредилгени организастаар херек.

Хөрзүннүң чемишчидери, часка техниканы, үрезинни хынамчалыг белеткээри, четчир санныг механизатор кадрларны өөредири—тараа болгаш өске-даа культураларның бедик дүжүдүн тарып өстүрерин хандырар.

«Межегей» совхозтуң хойжузу КУУЛАР СЮРЮНЧАПТЫҢ ады чүгле ооң районунда эвес, харын бүгү республикада эки билдингир. Бо төнүп турар чылда дуржулгалыг хойжу ажыл-ишке улуг чедиишкиннерни чедип алган: чүс төрүүр хойдан чүс беш хураганнарны алган. Малчынның хою ам эки кыштаглаашкында турар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ХИМИЯ — КИЖИНИҢ КҮШ-АЖЫЛЫН КАМНААРЫНЫҢ ҮНЕР ДӨЗҮ

Бистиң индустриявыстың өске чаңгыс-даа адыры ам химия үлетпүрү ышкаш, партияның болгаш чурттуң кичээнгейин шак ынчаар хаара тутпайн турар. Сөөлгү алды чылдарның дургузунда химия үлетпүрүн хөгжүдериниң айтырыгларын ТК-ның Пленумунга чугаалажып көөрү-биле үш катап тургузуп турар. Химияның айтырыгларынга хөй кичээнгейни XXI болгаш XXII съездилерге, а ол ышкаш партияның Төп Комитединиң өске-даа элээн каш пленумнарынга, ылаңгыя эрткен чылдың ноябрьда болган Пленумга салып турган.

Химияга ындыг кичээнгей салып турар чорук—чурттуң будүрүкчү күштери быжыг эртемниг үндезинге хөгжүп база башкартынып турар дээрзниң бир чайынналчак херечизи-дир. Амгы үеде улус ажыл-агыйын химияжыдар чорук будүрүкчү күштерин хөгжүдериниң херек кырында боттуг хоойлу ёзугаар болур чүүлү дээрзин партияның чогуур үеэзинде көөрүнүң болдунар аргазын чогум-на ол үндезин берип турар.

Чурттуң будүрүкчү күштерин хөгжүдеринге химияның ролюн үнелээр төлээде, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү Н. П. Федоренконуң кылган санаашкынын чижек кылдыр киирип көрээлиңер. Кол перспективаның төнчүзүнге чедир (1980 чылга чедир) химия чуртка—үш килограмм тараа будүрүзүнүң бир килограммын, ийи азы үш килограмм картофельдиң болгаш ногааларның бир килограммын, беш килограмм чуур хереклерниң дөрт килограммын, конструкциялыг материалдарның (кара металлдарга хамаарыштыр алырга) үш кубометр бүрүзүнүң бир кубометрин болгаш бүгү пөс-таавының кезиин бээр.

Материалдыг үнелиг чүүлдерни тургузарынга химияның шак ындыг улуг ролюнуң ужуру чүдел дээрге, ол бүгү чүүлдерни кижиниң күш-ажылының эң-не эвээш чарыгдалыбиле будүрериниге ооң дузалап турарында болур.

Оон аңгыда база бир ийи чижектен киирип көрээлиңер. Бистиң үевисте каучуктуң ролю бүгүдеге билдингир. Автомобиль, самолёт болгаш техниктиг депшилгениң амгы үедеги деңнелии тодаргайлап турар өске-даа хөй чүүлдер каучук чок болза туруп шыдавас. Бир муң тонна каучуктуң шуут бодун алыр төлээде, 5.500 кижи чыл дургузунда үш миллион хире каучук ыяжын болбаазырадыр ужуруглуг. Ынчаарга амгы үениң химия заводунга муң тонна синтетиктиг каучукту чыл дургузунда 15 кижи будүрүп үндүрүп шыдаар-дыр.

Химия чиг-эдиниң эң чугула хевирлериниң бирээзи этилдиг спирт болур. Синтетиктиг каучукту ол спирттен кылып турар. Чаңгыс тонна ындыг спиртти синтетиктиг арга-биле болбаазырадырга (нефтиден азы бойдус газындан), ону аъш-чем чиг-эдин ажыдып турган алырынга бодаарга, 50 катап эвээш күш-ажылды чарыгдаары негеттинер. Ынчаарга бир тонна этилдиг спирт бүрүзүнге 4 тонна тараа азы 12 тонна картофель камнаттынар.

Чурттуң химия үлетпүрүн болгаш химия талазы-биле эртем-шинчилел ажылын хөгжүдеринге партияның Төп Комитединиң май (1958 чыл) Пленуму төөгүлүг черни ээлээн. Химия үлетпүрүн дүргедээшкиниг хөгжүдериниң соңгаарладып болбас эргежок чугулазының ханы үндезилээшкини ол Пленумга эш Н. С. Хрущевтуң илеткелинде, Пленумуң шиитпирлеринде бердинген.

Май Пленумунуң соонда күрүне экономиказының ол чугула адырын калбартырынга аажок хөй түңнүг хөрецгилерни үндүрген, ол хөрецгилер Совет эрге-чагырганың бүгү дөртен чылдарының дургузунда химияга үндүрген капитал салышыннарындан ажып турар. Чеди чылдың чүгле дөрт чылдарының дургузунда безин 200 хире чаа химия будүргелери болгаш аажок улуг цехтер ажыглалга кирген. Химия талазы-биле эртем-шинчилел ажылдары калбарган. 28 чаа институттарны тургускан; эртем ажылдакчыларының саны ийи чартык катап көвүдээн; химия эртеминге акшаландырылга үш чартык катап өскен.

* * *

Бүгү чер бөмбүрзээн ниитизи-биле алырга, химия үлетпүр бүгү үлетпүрну ниитизи-биле алганындан дыка бедик темпилер-биле хөгжүп турар. АКШ-та аар индустрияның ол адыры күчүзүнүң талазы-биле капиталистиг делегейниң бүгү күчүлериниң барыкла дең кезии болуп турар. Чижээ, 1953 чылдан 1960 чылга чедир АКШ-ка үлетпүрнүң чылда ортумак немелде өзүлдези мындыг болган: бүгү үлетпүр талазы-биле—2,5 хуу, а химия талазы-биле — 8,5 хуу.

Капиталистиг делегейниң ол бирги чуртунда химия ам бараанныг продукцияны саарганының түңүнүң талазы-биле үлетпүрнүң бүгү адырларындан үшкү черни болгаш кол капиталының талазы-биле дөрткү черни ээлеп турар.

Бүгү делегейде химия будүрүлгезиниң кайы хире дүрген хөгжүп турары синтетиктиг чуктарны болгаш пластасстарны, синтетиктиг болгаш кылымал волокноларны будүрүп турарының чижээнден тодаргай көстүр. Бо чүс чылдың эгезинде синтетиктиг чуктарның болгаш пластасстарның чылда будүрүүшкүнү бүгү делегейге 20 мүн тонна болуп турган; чүс чылдың ортаа үезинде ол чурагай будун чартык миллион тонна чедир көдүрүлген, а 1961 чылда—7 миллион тонна четкен. 1938 чылдан 1959 чылга чедир натураалдыг пөстаавы волокнозун делегейге будүргени 9,6 миллион тонна турганындан 16,2 миллион тонна четкен, а кылымал болгаш синтетиктиг волокнону будүрүп үндүрери ол-ла үениң дургузунда 0,87 миллион тоннадан 3,1 миллион тонна четкен.

Делегейде АКШ-тың соонда ийги черни ээлеп турар ССРЭ-ниң химия үлетпүрү, үлетпүр талазы-биле сайзыраңгай капиталистиг чурттарынынга бодаарга, дыка дүрген темпилер-биле хөгжүп турар.

Чижээ, химияның «чемижи» болур күүгүр кислотазын ап көрээлиңер. Бистер 1937 чылда күүгүр кислотазын Франциянынындан эвээштн болгаш Англияныындан бичин-ле хөйну будүрүп үндүрүп турган бис. 1961 чылда биске күүгүр кислотазын Францияныын болгаш Англияныын катай алганындан хөйну будүрген (5,7 миллион тонна).

1958 чылдан 1961 чылга чедир Совет Эвилелинге синтетиктиг чуктар болгаш пластасстар будүрери 60 ажыг хуу көвүдээн, а АКШ-ка — 36 хуу, Англияга—47 хуу көвүдээн. Ол-ла үениң дургузунда ССРЭ-ге кылымал болгаш синтетиктиг волокнолар будүрери будун чартыктан ажыг катап көдүрүлген, а АКШ-ка—20 хууга көдүрүлген.

Ынчалза-даа көргүскен чижектер эрткен үениң хөрээ-дир. Бистиң химия үлетпүрүвүс эң-не чоокку үеде делегей практиказынга туруп көрбээн шак ындыг шапкыны-биле хөгжүүр.

Ынчаарга ооң-биле чергелештир эң чугула химия продуктуларын — минералдыг чемишчидилгелерни, пластасстарны, химиктиг волокноларны — будүрериниң талазы-биле бистиң чуртувус ол чүүлдерни кижи санынга онаштыр алырга, АКШ-таи болгаш үлетпүр талазы-биле сайзыраңгай капиталистиг өске-даа чуртардан амдыызында хожудап турарын көрбейн барып болбас.

Мындыг чижекти ап көрээлиңер. 1960 чылда АКШ-ка этилдиг спирттиң чүгле 7,5 хуузун аъш-чемниң чиг-эдинден будүрген, а биске — 60 ажыг хуузун аъш-чемниң чиг-эдинден будүрген, аңаа миллион-миллион тонна тараны болгаш картофельди чарыгдаан-дыр.

Химия — кижиниң күш-ажылын камнаарының аажок улуг үнер дөзү. Ол дээрге—бойдуста чок болуп турар бедик шынарлыг чаа синтетиктиг материалдар-дыр, ол дээрге көдээ ажыл-агый продуктуларын будүрерин көвүдедири-дир, технологтуг чорудулгаларны шапкынчыдарыдыр, ол дээрге улустуң хереглеп чүүлдериниң элбек болуру-дур. Химияны болгаш химия үлетпүрүн дүргедээшкининг хөгжүтпейн турган, техниктиг депшилгени хандырар арга чок. Партия ынчаар өөредип турар.

И. АРТЕМОВ,
СЭТА-ның хайгааракчызы.

ПЛЕНУМГА БЕЛЕК

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленумун Таңды районнуң көдээ ажыл-агый ажылышчилери күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткып турар. Малдан алыр продуктулар талазы-биле боттарычга чылда алган хүлээлгелерин декабрь айның бирге чедир күүседип, улуг ажыл-ишчи тиилелгелердиг болгулаан ажыл-агыйлар ында бар.

Районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт садар талазыбиле чылда онаалдазын ол үеге чедир 117,6 хуу кылдыр күүседип, шупту 450 тонна сүт садар планныг турган, ону 528 тонна кылдыр хуусаа бетинде күүсеткен. Дуржулга станциязы база-ла ол талазы-биле хүлээлгезин 101,2 хуу кылдыр күүсеткен, азы 80 тоннаның орнунга 81 тонна сүттү күрүнеге садар аргалыг болган. Районда улуг ажыл-агыйларның бирээзи — «Тиилелге» совхоз ол талазы-биле онаалдазын база-ла күүседир чоокшулаан, сөөлгү хүнерниң медээзин ёзугаар алырга, 98,6 хуу кылдыр күүседип алган.

Ол-ла үеге чедир күрүнеге эът садар талазы-биле планын «Межегей» совхоз районда ажыл-агыйларны мурнай, 103,1 хуу кылдыр күүсеткен, күрүнеге совхозтуң ажылышчилери ниитизи-биле 3482 центнер эътти берген. Эът садар талазыбиле хүлээлгезин «Коммунизмниң херели» көдээ ажыл-агый артели база-ла ажыр күүседип, Төрээн чуртка 3225 центнер эътти берген. «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң ажыл-ишчилери ол талазы-биле боттарынга алган хүлээлгезин күүседириниң кырында келген — олар ооң 99,1 хуузун күүседип апканнар.

«Тыва даг-дүгү» комбинатта

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың дагжылары СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунга уткуштур Уралдың аар машина тудуунуң заводундан чаагай белекти алгаш, Тыва АССР-де эң-не күштүг экскаваторну чоокта чаа эптеп тургузуп алганнар. Бо хөй тонна деңзилиг, магалыг улуг дериг Ак-Довуракка тус-тус кезектерге чазып алгаш эккелген. Маңаа ону улуг дуржулгалыг машиниечи-экскаваторжу болгаш монтажчы Н. И. Силичиниң удуртулгазы-биле эптеп тургускан.

Комбинаттың кол механиги удуртқан техниктиг комиссия экскаваторнуң ажылдаарын курутта болгаш чүктүг шенеп көргеш, монтажчыларның кылган ажылын кончуг эки деп хүлээп алган. Ооң хымыжының ишкири 4,6 кубометр. Ол чүнү чугаалап турары ол дизе, экскаватор бир дескиниң хөделип ажылдаанда 11,5 тонна даг-дүгү руданы чүдүрүп шыдаар дээрзи ол-дур. «ЭКГ-4,6» экскаваторну таарымчалыг ажылдатканда бир ээлчегде ол кайызы-даа 25 тонна чүк көдүрер 9 автомашиналарны чүдүрүп шыдаар азы 225 тонна чүктү чүдүрер. Ам үеде комбинатта шак ындыг ийи экскаваторларны база эптеп тургузуп турар. Ам кол чүве болза, тудугжуларның эки ажылдаарында. Ол күштүг экскаваторларны хөделдирип ажылдадыр кижилер белен.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Декабрь 6-да ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы эш Н. С. Хрущевтуң даргалааны-биле болган, аңаа 1964 — 1965 чылларда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көрген.

1964—1965 чылларда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының төлевилелиниң дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының орлакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы эш П. Ф. Ломаконуң илеткелин болгаш 1964 — 1965 чылларда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелиниң дугайында ССРЭ-ниң Сан министри эш В. Ф. Гарбузовтуң илеткелин хуралга дыннаан.

1964 — 1965 чылларда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының төлевилелин партия, совет, ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, а ол ышкаш ажылчыннарның, инженерлерниң болгаш эртемденнериниң калбак киржилгези-биле ажылдап кылган. 1963 чылдың июнь 18-те СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң сураглыг чагаазында айыткан принциптер болгаш угланыышкынар планның төлевилелиниң үндезинде салдынган. Ол принциптерни болгаш угланыышкынарны ёзугаар үлетпүрнүң эң-не депшилгелиг адырларын база техниктиг депшилгени дүргедедириге, ниитилел күш-ажылының камналгазынга дузалап турар будүрүлгениң ындыг түс-түс адырларын мурнадыр хөгжүдеринче шиитпирлиг угланыышкынны кылып турар.

Төлевилелде айыткан хемчегларни хамыктың мурнунда химия үлетпүрүн колдадыр, ылаңгыя минералдыг чемишчидилгелерни, үнүштер камгалаар будүмелдерни, пластиктиг массаларны, химия волокноларны, синтетиктиг каучукту, аъш-чем чиг-эдиниң солукчуларын будүрерин хандырарынче, көдээ ажыл-агыйны дүрген хөгжүдеринче, эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин улус ажыл-агыйынга калбаа-биле нептередириниче болгаш чоннуң амыдырал деңнелин улам ыцай бедидеринче база чуртталга байдалын экижидеринче угландырып турар.

Планның болгаш бюджеттиң төлевилелдерин чугаалажып көөрүнге эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң даргалары, күрүне комитеттериниң даргалары, министрлер, ССРЭ-ниң төп албан черлериниң удуртукчулары киришкен.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1964 — 1965 чылларда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин чүүлдүг деп санаан.

Мооң-биле кады эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, улус ажыл-агый чөвүлелдериниң, күрүне комитеттериниң, министерстволарның болгаш төп албан черлериниң кичээнгейин капитал салыышкыннарның ажыктын бедидериниң, будүрүлге күчүлерин дүрген ажыглалга киириериниң болгаш ажыглалга чаа киирген объектилериниң төлевилээн күчүлерин шиңгээдип алырының, ажыл-агыйның иштики курлавырларын ажыглаар чорукту экижидериниң, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң, продукцияның бот-үнезин чиигедириниң болгаш ооң шынарын экижидериниң эргежок чугулазынче көрүндүрген.

1964 — 1965 чылларда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин ССРЭ-ниң Дээди Совединге чугаалажып көөрү-биле киирер.

ДОПЧУ ДЫҢНАДЫГ

Ажылчы чоннарның күзелин барымдаалааш база ажылчы чоннарның Тес-Хем көдээ район Совединиң күүсеткомунуң шиитпирин ёзугаар Самагалдай көдээ Совединиң Белдир-Кежиг чурттакчылыг черни Тес-Хем көдээ районнуң Кызыл-Чыраа көдээ Совединиң составынга шилчидер дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Чарлык хүлээп алган.

Чогаадыкчы, тургузукчу күш

Совет улуста бар бүгү-ле эң эки, эң маадырлыг болгаш кайгамчык чаагай чүүлдер Коммунистиг партияның шынчы дузалакчызы, курлавыр күжү—ленинчи комсомолдуң ады-биле сырый холбашкан. Бистиң алдарлыг комсомолчуларывыс болгаш аныяктарывыс боттарының улуг акылары коммунистерниң удуртулгазы-биле ам амыдыралды чаартырының дидим, күчүлүг армиязы болуп, коммунистиг ниитилелди тургузарынга күштерин, билиин, угаан-бодалын харамнанмайн берип турарлар.

Бүгү чурттаазы дег бистиң аныяк өскеннеривистиң шак ындыг маадырлыг ажыл-херектерин бистиң аныяк АССР-вистиң үлетпүрүнүн, көдээ ажыл-агыйының, культура тургузуушкунунуң базым бүрүзүнден көргүзүп болур. Бо талазы-биле чижек кылдыр үлетпүрде болгаш тудугда 3 мүн ажыг комсомолчулар, комсомолчу-аныяктарның 62 бригадалары база көдээ ажыл-агыйда 7 мүн ажыг кижи, аныяктардан тургустунган 70 сүт-бараан фермалары ажылдап турарын көргүзерге-ле четчир.

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу—«Тыва даг-дүгү» комбинаттың аныяк тудугжуларының дугайында чаагай алдар нептереп турар. Олар бус күжү-биле ажылдаар электростанцияның ийи ээлчээн ажыглалга киирип, баштайгы тиилелгени чедип алганнар. Ам ында даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээниң шенелдезин декабрь 25-те киирер дээш күжениишкиниг ажыл хайныгын турар.

Боттарының төлептиг шудургу күш-ажылы-биле бүгү-ниити хүндүткелди чаалап ап турар аныяк өскеннер бистиң республикада эвээш эвес. «Тыва даг-дүгү тудуундан» Владимир Вышневскийни, Иван Солосенковту, Наташа Кураеваны, Ооржак Калындууну, Хоптуш Чылбакты, «Тыва кобальт тудуундан» Анатолий Глуховтуң бригадазының кежигүннерин, Михаил Килинни. «Кызыл тудуундан» Виктор Магданы хамаарыштырып болур. Ол ышкаш көдээ ажыл-агыйда боттарының ажылхерээниң кайгамчык мастерлери өзүп үнген. Ылаңгыя аныяк саанчылар Елена Седен (Бии-Хем), Риша Куку (Тожу), Оюн Чечек (Таңды), Зоя Натпит-оол (Улуг-Хем) болгаш хойжулар Александр Тамба (Тес-Хем), Монгуш Сүрүн-оол («Сүт-Хөл» совхоз), Иргит Өнер-оол (Барыын-Хемчик) оларны болгаш оон-даа өске хөй-хөй аныяктарны адап болур.

Ооң-биле кады бистиң алдарлыг аныяктарывыстың ажыл-херээниң дугайын чугаалап тургаш, чүгле ооң чедиишкиниг талазынга доктаавайн, чамдык комсомол организацияларының ажылында чедир кылдынмайн турар ажылдар эвээш эвес, кылыр чүүлдер аажок хөй дээрзин база демдеглээр херек. Ылаңгыя аныяктар ортузында кижизидилге ажылының чамдык черлерде чогуур негелдезинге чедир тургустунмаанындан ийи-чаңгыс аныяк кижилериниң талазындан коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнге таарышпас үүлгедиглерни кылып турары чажыт эвес болгай. Совет аныяк кижиниң төлевинге канчап-даа таарышпас оорлаар, хулиганнаар, ниитиге ажыктыг ажыл кылбас ийи-чаңгыс аныяктарның Кызыл хоорайда, Барыын-Хемчикте болгаш өске-даа черлерде бар боолу турарын чоокта чаа болуп эрткен партияның XI область конференциязының делегаттары чөптүү-биле шүгүмчүлээн. «Тыва даг-дүгү», «Кызыл тудуг», «Тыва кобальт» ышкаш улуг-улуг тудугларда чамдык аныяк тудугжулар нормазын күүсетпес, ажыл шагы үзер чоруктар ам-даа үргүлчүлевишаан.

Ол бүгү фактылар чүнү көргүзүп турарыл? Ол болза хамыктың мурнунда оларда комсомол ажылының деңнелиниң чавызын көргүзүп турар. Бир эвес ол черлерде партия организациялары комсомол ажылынга удуртулганы күштелдирип, оларже хүн бүрүнүң кичээнгейин салган болза, ындыг четпестер чогуур өйүнде чайлаттынган турар дээрзин база чугаалаар херек.

Бөгүн, Кызылга комсомолдуң XI область конференциязы ажыттынар. Аңаа республиканың партия организациязының удуртулгазы-биле комсомолдуң чорудун келген хөй талалыг ажылчорудулгазын түннеп чугаалашышаан, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга аныяктарның киржилгезин улам күштелдириниче, чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседириниче оларның күжүн мөөңнээр талазы-биле хемчегларни чугаалажыр. Ол ышкаш конференция комсомол ажылында, ылаңгыя аныяктар ортузунда кижизидилге ажылында четпестерни партийжи принципиалдыг ёзубиле илередип, ону чайладырының тодаргай оруктарын айтыр.

Республиканың комсомол организациязы партия организациязының удуртулгазы-биле бодунуң мурнунда салдынган сорулганы алдарлыг күүседир, партияның Программазында мындыг сөстерни кеззеде удуртулга болдурар хүлээлгелиг.

«...Партия болза аныяктарны коммунизм дээш совет улустуң демиселинге чогаадыкчы, тургузукчу күш ыш кылдыр көрүп турар.

Комсомол болза амыдыралдың бүгү талаларында инициативаны болгаш эгелээшкинни улам улуг чергелиг илередип үндүрер, аныяктарның идепкейин база күш-ажылчы маадырлыг чоруун хөгжүдер хүлээлгелиг. Төрээн чуртка, улуска, Коммунистиг партияга болгаш коммунизмниң херээнге ыызыгаар чок бердиниишкинге, ниитилелдиң чаагай чоруу дээш күш-ажылга болгаш кандыгдаа бергелерни ажып эртеринге үргүлчү белен болурунга аныяктарны кижизидери, оолдар, кыстарның ниити эртеминиң база техниктиг билиглериниң деңнелин бедидери комсомол организацияларының ажылынга кол черни ээлээр ужурлуг».

Көдээ ажыл-агыйны дүрген хөгжүдери—

Баштайгы алдынган хемчеглер

Экономика талазы-биле хожудангай колхозтарны мурнакчыларның деннелинге чедирер талазы-биле алдынып турар хемчеглер дугайында чамдык айтырыгларны харыылап бээрин бистиң корреспондентивис Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз будурулге эргелелиниң начальнигинiң ораланчызы эш В. Б. Түметейден дилээн. Оларның беседазын мооң адаанда парладывыс.

— Бо зонада кайы ажыл-агыйлар экономика талазы-биле хожудап турарлары, Василий Божурович?

— Бисте 5 колхозтар экономиктиг хөгжүлде талазы-биле хожудап каап турар деп тодараттынган: Чөөн-Хемчикте—СЭКП XXII съездизи аттыг, Улуг-Хемде—«Күш-ажылдың хостуу», «Х Улуг-Хурал», Жданов аттыг, Барыын-Хемчикте—«Большевик» колхозтар.

— А оларның ындыг хожудаашкынының кол-ла чылдагааны түү ирги?

— Ийе, чамдык ажыл-агыйларга чоруткан анализтериң түннелинде оларның экономиктиг хөгжүлдезин хожудаашкынга таварыштырып турар кол-кол чылдагаанар тодараттынган. Ол болза чер ажылында агротехниканы сагывайн турары, суггаттыг черлерни херекке албайн каап, чемишчидилгелерни багай ажыглап турары. А мал ажылында чемгерилге баазазының кошкаа, уксаажыдылга ажылын багай чорудуп турары, малдың өлүп хораар чоруунуң база төрүүр малдарның кызыраар чоруунуң узуткаттынмайн турары, механизацияның копчуг оожум чоруп турары, ажыл-агыйның түс-түс адырларында күш-ажылдың организастынының кудузу, материалдыг сонуургалдың принцивинде хажыдышкыннарның бары болур-дур.

— Бо четпестерни узуткаар талазы-биле ам кандыг хемчеглер алдынып турарыл?

— Хамыктың мурнунда чер ажылының культуразын бедидери—кол айтырыг. «ҮТКА 25 чылы» совхозка тараа культураларын өстүрер талазы-биле ажылдап турган бот-орулга-чарылгалыг звено болза, түс-түс ажыл-агыйларга ындыг звеноларны тургузарының чугулазын көргүскен. Оон аңгыда мал ажылынга, хову ажылынга аңгы-аңгы бригадаларны тургузар чорук амыдыралга бодун шынзытпайн турар. Комплексилиг бригадаларны тургускулааш, оларга мал ажылы биле хову ажылын таржыр аайы-биле катай хүлээдип бээри эргежок чугула дээрзин дуржулга көргүскен. Ынчангаш бистер бо талазы-биле организастыг хемчеглерни алгыладывыс. Тодаргайларга, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң мооң мурнунда турган хөй бригадаларының орнунда ам чүгле ийи комплексилиг бригада тургустунган. Оларда черни, техниканы, продуктулуг болгаш ажылчын малдарны быжыглаан. Черни ажыктыг кылдыр ажыглап, малдың продуктулуун дүрген бедидеринге күш-ажылды мынажылдың Маадырлары Кандан Үрүлениң, Оржак Лопсанчаптың болгаш база ол шыкаш Хертек Даржаанның, Монгуш Дембилдейниң, Доңгак Седенниң удуртқан бригадалары эки түңнелдерни чедип алгылааннар.

Зонада хойнуң дец кезиниң, инектиң 40 хуузунуң уксаазы экижиттинген. Уксаа экижидериниң айтырыын кыска хуусаада шиитпирлээр, чоокку чылдарда бедик продуктулуг малдарны колдаткан турарын чедип алыр бис. Бо айтырыгны дүрген шиитпирлээринге малды тарып боозадыры кол рольду ойнаар. Бо чылын малды тарып боозадыры эрткен чыл-биле деннээрге, хойга 18 хуу, инекке 48 хуу өзүлделиг болган. Хожудангай колхозтардан «Х Улуг Хурал»—инек тарыыр планын 108 хуу, «Күш-ажылдың хостуу»—хойну тарып боозадырын 117 хуу күүсеткилээн. Малды тарып боозадыр чорук, чүгле уксаа экижидеринге идиглиг эвес, харын оон-биле кады малдың кызыраар чоруун узуткаарынга чугула рольдуг. Ынчангаш бо чылын зонаның ажыл-агыйлары малды тарып боозадырын мурнундаазындан организастыг чоруткан. Ол ажылды херек кырында күүседип билир кижилерниң саны көвүдээн.

Кажаа-турлагны экижидер талазы-биле чамдык организастыг хемчеглер алдынгылаан. Чижээ, «Күш-ажылдың хостуу» колхоз хой малга 24 кажааларны кылган. Жданов аттыг колхоз хой кажаазын бешти, инек кажаазын ийини немей кылган. Кыштагларга мал чемнери сөөртүүн база организастаан. «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң хаван фермазында 500 баш хаванга самокормушкаларны кылган.

— Кадрлар айтырыының талазы-биле байдал кандыг ирги?

— Ийе, бо база-ла чугула айтырыгларның бирээзи болгай. Ажыл-агыйларны мергежилдиг, эртем-билиглиг кадрлар-биле быжыглаар дээш бо чылын дээди болгаш орта-мак эртемниг 17 агрономнарны, 14 зоотехниктерни, 9 инженер-механиктерни, 17 ветеринария ажылдакчыларын, 13 бухгалтерлерни колхозтарже болгаш совхозтарже чоруткан бис. Эргелелдиң инспектор-организакчызы эш Т. К. Пичен-оолду СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң даргазынга сүмеледивис. Ол ам ында соңгуттуруп алган ажылдап турар. Эргелелдиң улуг агроному А. Т. Сотпа база-ла ол колхозтуң агроному болуп ажылдай берген. Өске-даа колхозтарның удуртур кадрларын шилип тургузарын алаан өренип көрген бис. Ынчаарга ажыл-агыйларны мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаары чүгле оларже тускай эртемниглер чорудары-биле кызыгаарлаттынмас болгай. Ук ажыл-агыйларга доктаамал ажылдап келген эштерни мурнакчы дуржулгалар-биле чепсеглээри база чугула. Бо чылын бо талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. 600 малчыннар бистиң зонаның районнарынга болгулаан дуржулга солчуушкуннарынга киришкеннер. Элээн хөй мурнакчы малчыннар Волгоград, Оренбург областарның, Красноярск крайның шилиндек ажыл-агыйларынга болгаш улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге чораанар. 3 бонитёр-зоотехниктер, 8 дүк ылгаар мергежилдиг зоотехниктер мал чемнериниң талазы-биле Бүгү-эвиледиң эртем-шинчилел институдунуң чанынга түскай курстарга өренгеш келгеннер. Зонаның ажыл-агыйларында малдарның шынарын тодаадыр бонитёрлар, кыргылданың Оренбург аргазынга 20 кыргыкчылар, тарып боозадылганың 60 техниктери чөгүүр өредилгени эрткеннер.

Оон-биле чергелештир штат кызырылдазын чорудуп тургаш, 88 кижини будурулге адырларынче чоруткан бис. Шалың фондузундан камнаттынган 85500 рубльди будурулгеже киргген бис.

— «Большевик» болгаш «Х Улуг Хурал» колхозтарның дугайын базала чугаалап берип көрүңерем, Василий Божурович.

— Силерниң эскерип каанынарла шын. «Х Улуг Хурал» колхозтуң экономиказын дүрген хөгжүдериниң дугайында тодаргай хемчеглерни ажылдап кылып турар чүве. Ам удавас эргелел чөвүлелинге ону чугаалашкаш, боттандырып эгелей бээр. А «Большевик» колхозтуң хожудап турарының дугайында анализи чаа доозуп турар. Ол колхозтуң дугайында тодаргай хемчеглер база ажылдаттынып кылдынар болгаш амыдыралга боттанган турар.

Ынчаарга бо бүгү болза экономика талазы-биле хожудангай ажыл-агыйларны мурнакчыларның деннелинге чедирер талазы-биле бистиң чүгле баштайгы базымчыгаштарывыс-тыр. Чамдык чаагай бодалдар болгаш хемчеглер амдыызында чүгле саазында демдеглеттингилээн. Оларны амыдыралга боттандырар дээш будурулге эргелелиниң болгаш партия комитеттериниң, бүгү коммунистерниң талазындан моон соңгаар шудургу болгаш организастыг ажылдарны соксаал чокка чорудары негеттинип турар.

Ниитиниң малын өстүреринге, оон продуктулуун улам бедидеринге үлегерлиг, сес уругларның иези болгаш оларны сагыш човаңгыр өзу-биле кижизиткен М. Ч. Маалай угбайны танывас кижи Таңды районда ховар.

«Коммунизмниң херели» колхозтуң мал ажылында 16 чыл болган. Бо аразында чеже хире аныяк малды өстүрбээн дээр, күрүнеге зыт, сүт, дүк будурер ажыл-херекке оон биче эвес үлүг-хуузу кирген. Марина Чамыяновна 1936 чылдан бээр партия кежигүнү.

Өг-булеге кижизидилгени эки тургусканы-биле Оюн Сиириң (ашаа), Марина Маалай оларның уруглары хамаарышкан ажыл участоктарында шуптузу үлегерлиг ажылдап турар. Тодаргайлаарга: Бүүзей (уруу)— «Межегей» совхозта хаван ажаакчызы, Кара-оол —«Коммунизмниң херели» колхозта тракторист, Клара—Бии-Хемде «Хадың» колхозтуң хойжузу, Сарыг-оол—«Коммунизмниң херели» колхозта инек кадарчызы, Чизепей (оглу)—Элегес алаагында сүт-бараан фермазының эргелекчизи, Карамаа (уруу)—Кочетов суурда школа ажылчыны, биче Кара-оол—«Коммунизмниң херели» колхозта тракторист, Даңзы (оглу)—мал ажылында.

М. Ч. Маалай угбайның хары ам 59, а О. Д. Сиириңниң 60 ажып турар. Назыны улгатса-даа, оларның ажыл-ижи ескелерге үлегерлиг. Чайын семиртилгени эки организастааны-биле оларның 615 нодан хоюнуң күжү шупту ортумактан өрү.

ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Чаагай чаңчылдың ээзи

Сат Сүге колхозтуң малын кадарып эгелээ-ле ам сес чыл ажып, тос чылче кирип турар. Ниитиниң малын кадарган чылдарының иштинде оон кодан чылгызындан, кодан хоюндан хорамча чок болган. Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг колхозунуң малчыннарының аразында оон ажыл-ижи кескү черниң бирээзин эзлеп турар.

Чазын хар эрип, час дүжери билек, Сат Сүге кыштагда кажаазының көрженин хоорап каапкан, ук кажаанның септелгезин изиг чайын-на кылып алган. Кыштаглаашкынга ындыг баш удур белеткел оон ажыл-амыдыралында шуут чаагай чаңчыл апарган. Оон адазы Сат Сундуй колхозтуң хоочун малчыны чораан. Ынчангаш Сат Сүге алыс угундан хоочун малчын-дыр.

Бо чылдың ноябрьның эгезинде Улуг-Кызыл деп черде кыштаанче кодан ирттерин кыштагладып чедире бергеш, одарны кажаар ажыглаарының планын кылып апкан.

Малды кыштан хүр ажырарының эң чугула магадылалы — чайгы үеде одарладып симиртири болур. Частан эгелээш-ле чайны өтүр бо малчын кодан ирттерин Чайлаг-Хемниң агы-каңгылыг одарларынга кадарып, кезек-кезек болгаш-ла одарны солуп турган. Ынчаар одарладыышкын оон ажылында база-ла чаңчыл апарган. Эрткен күзүн колхоз төвүнге ол ирттерни агарлап турда, колхозтуң хоочун хойжузу Коңгар ашак мындыг магадаашкынны кылган:

— Сүгениң кадарган ирттери черле муңгаш бүүрек болур кижи-ле болгай. Семис малдың дүгү-даа дүккүр, эзди-даа зүткир боор чүве болгай аан...

Сат Сүге бо чылын хайнак ирт бүргүзүнден 4,7 кг дүктү алган. Ирттериң чамдыызын күзүн күрүнеге садары биле деңзилеп турда, баш бүрүзү 60—70 килограммны ажыр базып турган.

Аныяк малчын Сат Сүгенин күш-ажылын СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик парткому, райкүүском болгаш Чөөн-Хемчик будурулге эргелели Улуг Октябрьның 46 чыл оюн таварыштыр база катап бедик үнелеп көргеш, хүндулел бижикти тыпсып, акша-биле шаңнаан.

А. БЕГЗИ.

ҮРЕЗИННЕРНИ КАДАГАЛААРЫНЫҢ ЧУРУМУН САГЫЫР

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидериниң шиитпирлиг үүлдериниң бирээзи ажыл-агыйга бедик шынарлыг үрезиннер турары болур. Үрезиннерни чажар шынарынга чедир арыглап ажылдаары-биле чергелештир, оларны шын кадагалаарын организастаары эргежок чугула. Үрезиннерни шын кадагалаарынга чүгле чидириглер-биле демисел эвес, харын оон-биле кады оларның сорттуг болгаш чажар шынарларын кудулаттазы база кол хамааржыр.

Бир эвес үрезин тараның ел-шыгы улуг болза, оон шынары кудулаар. Чүге дизе, ындыг тараа шыгжагга чыдырда, оон үнүүчели, шымырарын үнер күжү илереп, харын-даа дүрген изип эгелээр болгаш аңмаарның хоралакчыларын өстүрер апаар. Моон ужурунда үрезиннерни камгалап кадагалаар талазы-биле бүгү хемчеглер болза оларны хоралыг үүлдерден камгалаарынче угланган турар ужуруг.

Негелде мындыг турбуже, республиканың чамдык ажыл-агыйларында бо чурумну сагывайн, арыглаттынмаан болгаш ел-шыгы улуг үрезиннерни шыгжап турар үүл бар. Ындыг байдал Чөөн-Хемчик будурулге эргелелиниң ажыл-агыйларында көстүп турар. Чижээ, «Барлык» совхозта кызыл-тас үрезини изий берген. Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтарынга урдунган үрезиннериң ел-шыгы улуг болурга, оларны изип баксырай бээринден чайладыр дээш тараа хүлээп алыр черге аппарып орнаар ужурга таварышкан. Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң Ажык бригадазында үрезин тараазы ажык черде төп каан чыдар болгаш арыглаттынмаан, ылаңгыя кызыл-тас үрезининиң 50 хуудан хөйү баштайгы арыглаашкынны безин эртпээн. Бар үрезиннериң дээжизин үрезин хынаар лабораторияга эккелбээн, а колхозтуң агроному эш В. Брагин бо ажылды боду чоруттайн, үрезин хынаар лабораторияның ажылдакчыларының келирип манан олурар.

Үрезинни бок үнүштерден болгаш өске культурлуг үнүштериң үрезиннериниң чүгле эң эки ылгап арыглаан соонда шыгжагга урар ужуруг. Бир эвес довурак болгаш өске үнүштериң артыышкыннары бар болза, оларның ел-шыгы улуг болгаш микроорганизмнер хөй болганда, тарааны изидип баксырады бээр. Үрезин тарааны арыглаарда, сорттаарда өске культураларын, өске сорттарның үрезиннери холужун бокталдырбазының хемчээн алыры чугула. Ангы-аңгы культура, сорт бүрүзүн арыглаан соонда, тараа арыглаан машиналарны, брезентилерни, тараа урар саваларны бок доозундан, тараа артыышкыннарындан эки аштап арыглаары эргежок чугула.

Үрезинни складка шыгжаарда, бүгү негелделерни шыңгыы сагып, сорттар аайы-биле, сорттуң иштинде кандыг-кандыг бөлүктерге хуваттынып турар аайы-биле аңгы-аңгы урары чугула.

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда 6 муң тонна хире үрезин чаңгыс бригаданың девискээринде чыдар болгаш холуштуруп каапкан ужурунда сорттуг үрезиннер кайда чыдары билдинмес. Оларны сорт, культура аайы-биле арыглаваан болгаш ажаап кадагалаарының чурумун сагывайн турар. Чамдык үрезин тарааларның кылыны 3,5—4 метр чедип турар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда үрезин тараларны база ынчаар кылыннадыр урган.

Бо чылын республиканың ажыл-агыйлары Тыванның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязындан 800 тонна ажыг «элита» деп эң шилиттинген сорттуң үрезинин алыр ужурлуг. Ол үрезинни кадагалаарының чурумун шыңгыы сагыыры чугула. Үрезин ажыл-агыйындан алган элита болгаш бирги салгалдың үрезиннерни шоодайларга ургаш, аксын дүй даараш, шыгжаза чогуур. Шоодайларны тускай тараа шыгжаар черлерге чыый салыр. Бетоннаан, асфальтылаан болгаш даш, дой-довуруктан кылган шалалар кырынга шоодайларны чыыр болза, тараа шыгый берип болур. Ындыг болганда шала кырынга ыяштарны 10—12 сантиметр бедидир салгаш, оон кырынга шоодайларны чыыры чугула. Чыый салган шоодайлар-биле хана араазы база чыышкыннарның бот-боттарының араазы 50 сантиметрден 1 метр чедир хос черлерлиг болур ужурлуг. Чыый салган шоодайларның калбаа шоодайны доора салган хемчээ-биле болур. Үрезиннерни складка урарының кылыны азы шоодайларны чыый салырының бедии оларның ел-шыгынан хамааржыр. Чижээ, кызыл-тастың, арбайның, суланың ел-шыгы 14—15 хуу болза чылдың соок үезинде складка 3 метр чедир бедидир урар, а бир одуругга 8 хире шоодайны 2,5 метр бедик кылдыр чыый салыр. Бобы культураларын болза ол-шыгы база ындыг турда, соок үеде 2,5 метр кылын кылдыр урар, а савалаан болза бир одуругга 8 шоодайны чылдың кайы-даа үезинде 2 метр бедидир чыыр. Чинге-тарааны соок үеде 2 метр кылын кылдыр урар болгаш бир одуругга 6 шоодайны соок үеде 1,5 метр бедидир салыр.

Тараа шыгжаар черлериниң техниктиг байдалын болгаш ынчаар шыгжаттынган үрезиннериниң каидыг байдалдыг турарын хайгаарап турары чугула. Ел-шыгы 17 хуудан өрү үрезин болза, 1,5—1,8 метрден бедидир урбас болгаш ону салгынадыш кургадыр херек. Ел-шыгы улуг үрезиннер урган складтарга күштүг вентиляцияны тургузары чугула. Шыгжагга кадагалаар үрезиннерни культура, сорт аайы-биле деңзилээш, кандыг культура, сорт болгуун, деңзизин, кажан деңзилээнин болгаш өске-даа шынар демдектерин бижээш, бөлүктүң дугаарын айтып каар.

Таңды, Тес-Хем будурулге эргелелериниң ажыл-агыйларында мындыг байдал көзүдбейн турар болгаш чаңгыс-даа ажыл-агый үрезин үчёлүнүң дептерин кылбайн турар.

Шыгжагда үрезиннериң шынарын контрольдаарының эң бедүүи аргазы болза оларның даштыкы хевирин, өн-чүзүнүн, чыт байдалын хынап көөрү болур. Тараның өнү өскерлип, кандыг-бир чыт тыптын келген болза үрезинни сайгарып булгаар, соодар херек. Тарааны салгыннадырда, даштыкы агаарның температуразы тараның температуразындан куду турар үеде ону кылыры чугула. Үрезинни курган байдалга шыгжап кадагалаары оон бедик шынарларын камгалаар. Ынчангаш ону шыгжатта кадагалап турган үеде каш катап хынап көөр херек.

Үрезин шынарының эң кол көргүзүү оон үнүүчел шынары болур. Моон ужурунда үрезинни шыгжап турар үеде дөрт айның иштинде бирден эвээш эвес катап, база шыгжаг хуусаазы эрткен соонда, ынчалза-даа тарылгага чедир 15—20 хонуктан орай эвесте үрезин хынаар лабораторияга хынадыры чугула. Бир эвес ел-шыгы улуг үрезинни шыгжап турган үеде ай санында хыназа чогуур.

Ам үрезиннерни арыглаарын, шынарын хынадырын дүргедедир болза чогуур.

М. ХАЗБУЛАТОВ.
Көдээ ажыл-агый продуктуларының будурулге болгаш белеткелдер министерствозунуң кол агроному.

Допчузу-биле

Бистиң республиканың эң ырак болгаш чурумалдыг чараш булуңнарының бирээзи—Тожунуң малчыннарын агитавтоклуб доктаамал эргип турар. Тоора-Хемде культура бажыңының, колхозтарда клубтарның ойнакчылары чаа программалыг концерттерни, агитаторлар солун номчулгазын, беседаларны чорудуп турар.

«Май 1» колхозтуң суурундан төп сүт-бараан фермазынче чагылар улажып чоруткан. Фермаларда бажың бүрүзүн радиожудар соруулга-биле Куштуг-Кежигже чагылар база улажып эгелээр.

* * *

Тес-Хемниң колхозтары келир чылдың дүжүдүнге, ылаңгыя хөрүзүнү чемишчиларге хынамчалыг белеткеним турар. «Чодураа» колхоз 436 тонна, «Коммунизмче өрүк» колхоз 100 ажыг тонна «дектi» тарылга шөлүнде чедирген.

Ленин аттыг колхоз кукуруза өстүрериниң үш звеноларын тургускан, олар олуртулгага белеткелин организастыг чорудуп турар. Колхозта механизаторларның бүгү-ниити өредилгезинде 40 ажыг кижини хаара туткан.

* * *

Каа-Хемде «Совет Тыва» колхозтуң комсомолчулары болгаш аныяктары чоокта болган ниити хуралының шиитпирин ёзугаар хөй-ниитичи эгелээшкинни организастаан. Аныяктарның клуб чөвүлели, санитар албанның бөлүү болгаш көжер библиотека ажылдап эгелээн.

Будурулге, чуртталга болгаш культура амыдырал тудугларынга аныяктарның киржилгези сөөлгү үеде кескү илереп, агиткультбригаданы организастап турар.

Ак-эрикчилер негеп тур

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозу ол районда улуг колхозтарның бирээзи. Артельдиң кежигүнери 1963 чылда көдээ ажыл-агый чылын чедиишкиниг доозар дээш күжениишкиниг ажылдаан. Колхоз көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын: эътти — 102 хуу, сүттү — 103,3, дүктү —100,88 хуу күүсеткен.

Ол чедиишкиннериң хөлегезинде эптежир аргажок четпестер бар. Маңаа хамаарыштыр Ак-Эрик участогунда ажыл-ишчилериң дараазында негелделери черле чөптүг:

— Бистиң колхозувустуң баштаар чери болгаш партия организациязы Ак-Эрик участогунда колхозчуларның чуртталга-амыдыралының айтырыгларынче кичээнгей салбайн турарлар.

Ол дугайын мындыг четпестер бадыткан турар. Ак-Эрик суурунуң чырыткызы чамдыкта кыпшайн турун, бээр. Оон уламындан кежээки школаның, партия чырыдыышкынының бөлүмнериниң кичээлдери болгаш өске-даа массалыг хемчеглер үстүп турар. Радио дамчыдылгазы ай-айы-биле дыңналбас таварылгалар хөй удаа боор келген.

Малчыннарга почта чедирилгези экиживейн турар. Ылаңгыя үшкү, дөрткү болгаш бешки хойжу бригадаларның малчыннары чагыткан солуннарын дыка үр албайн тургулаан. Эш Соян Тарбыктың бригадирлээн хойжулары октябрь, ноябрь айларда солун номчуваан.

Малчыннар ортузунда кижизидилге ажылының багайының дугайын оларның ажыл-агый дээш харысалга чок чоруунуң фактылары херечилеп турар. Хойжулар Өлە-Хуна, Нучук-оол олар эрткен чазын кыштаглларында кажааларның көрженин хоорбайн баргылаан. Ынчангаш ук кажааларны ам кээп солуп тудар, аңаа хөй чарыгдалды үндүрер ужурга таварышкан.

Мал кыштаглаашкынынга белеткел четпес болган. Хөй-хөй кажаалар чылыглаттынмаан. Инек кадарчызы эш Лайдыптың 36 инектериниң чылыг кажаазы ам чок. Эштер Лайдоо, Тоолай оларның кыштаглларында кажаалар мынчага чедир туттунмаан.

Соян Тарбык, Даваа Далай-хөө оларның хойжу бригадаларында кыштаглаашкынның дувуренчиг байдалда турары колхозтуң баштаар черинге болгаш парткомунга билдингир. Ынчалза-даа ук бригадаларга дуза көргүзер дугайында хоозун алзаашкыннар түңнел чок эрттип турары ол.

Малчыннарның боттарының амыдырал-чуртталгазының дугайында сагыш салыышкыны база-ла багай болуп турар. Кыштагларда чуртталганың 6 бажыңнарын тудуп берген деп турар хирезинде, а оларның соңгалары, хаалгалары, печкалары чок. Чувар бажыңнарның изидер печкалары-даа чок. Үзүг-Күзег сүт-бараан фермазында саанчыларның чурттаар бажыңнарының септелгезин ам чаа кылып турар.

Материалдыг чүүлдерни будурун турар ол кижилерниң дугайында сагыш човаңгыр болуру, оларны ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээри чугула.

С. ШАЛЫК.

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозунуң хойжузу Саая Будакай ук районда мурнакчы малчыннарның бирээзи болуп турар. Эш Будакай бо чылын малдың чаш төлүн менди ажаап алган болгаш хөй санындан 2,6 кг дүктү кыргыш алган. Оон-одарында ам 275 хөй бар.

— Көдээ ажыл-агыйны көдүрер, көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшилии хандырар дээш, бүгү партиянын, бүгү улустуң демиселинге бичии-даа бол, бодумнуң күш-ажылчы салыышкынымны киирер мен — деп, эш Будакай чугаалап турар.

ЧУРУКТА: Саая Будакай.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

бүгү партияның, бүгү улустуң херээ

Мочевина — малдың чемгерилгезинге чугула чүүл

Амгы мал кыштагладыышкыны болза, бедүүн болгаш шыктыг чемнериң четпезинден, ажыл-агыйларның хөй нуруузунда концентраттыг чемнериң чок болуп турарындан иарын байдалдарга эртери чугаажок. Ам кыштаглаашкынның эгезинде безин хөй черлерде кылын хар чаап, кышкы одарларны долузу-биле ажыглаарын бергедеди берген.

Бо байдал болза малдың хөй өлүмүн болдурбас, продуктулуун кудулаппас, төрүттүнген бүгү чаш малды камгалап алыр дээш бүгү хемчеглерни алырын колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларынга болгаш зооветеринарияның тускай эртемниглеринге хүлээдип турар. Бар чемнерни эң ажыктыг кылдыр ажыглаар, чемгерилге рационун чем хайыддырар протеин-биле байыдар болгаш чемнериң шинчээдичелин экижидер төлээде, колхоз, совхоз бүрүзүнге чемнерни малга бээринге белеткээрин организастаары чугула. Чемнерни малга бээринге канчаар белеткээрин, оларны шын хуваарын болгаш чарыгдалды өөренип көөрүн ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң үндүрген сүмезинде тодаргай айыткан.

Бар чемнерни шын ажыглаар, оларны белеткээрин организастаар хемчеглер-биле, чижээ, бедүүн чемнерни хаэндектээр, дустуг суг-биле шыгыдар, изиг суг-биле бустап чымчадыр, каустиктиг сода азы чемнериң хайлыычал болурун бедидеринге дузалыг чаа аныктан чугай-биле мал чемнерин ажылдап кылыры-биле чергелештир, республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга чемнериң чүгле шинчээлдиин экижидер эвес, харын рационну хайлыр протеин-биле байыдарының аргазын калбаа-биле ажыглаарын тывары чугула.

Ол сорулга-биле бо чылын республикага 396 тонна систетиктиг мочевинаны (карбамид) эккеп турар. Ам колхозтарда болгаш совхозтарда ооң 114 тонназы чедиртинген. Ынчанмыже чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери кээп турар карбамидтерни чүгле шынгыы контрольга албайн турар эвес, харын-даа рационну долдурарынга, ынчангаш эзт, сүт, дук бүдүрерин көвүдеринге ол чугула курлавыры билбейн турары-биле ону тыптынып алырындан ойталап турар чүүл бар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң даргазы эш Доктугу болгаш ооң бухгалтери эш Коков мочевина биске херек чок деп медеглээннер. Ол районнуң Ленин аттыг болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтары (даргалары эштер Комбу, Бичен-оол) сөөртүп чедирген мочевинаны хүлээп албайн турарлар. «Сүт-Хөл» совхозка онааган мочевинаның чүгле чартыын тыптынып алган болгаш кышкы үеде чүгле бүдүн чартык тонна мочевина биске чедер деп, ол совхозтуң тускай эртемниглери санап алганнар. 6000 баш мыйыстыг бода мал болгаш 50 мың хвре хөй, өшкү турда, хереглел ол ышкажыл!? Ол хөй малдыг ажыл-агыйның тускай эртемниглери (кол зоотехник эш Шулунов, кол мал эмчизи эш Идрисов) мочевина деп чүл дээрзин, ону чемгерилгеге ажыглаарының нормазын болгаш аргазын багай билири чадалчок боорлар.

Карбамидти ажыглаарының сүмезин бүгү ажыл-агыйларже бүдүрүлге эргелелдерин дамчыштыр ийи удаа чоруткан. Карбамидтиң ужур-дузазының болгаш ону шын ажыглаарының дугайын практика кырынга чугаалап берзин дээш кукурузаны силостаарының мурнунда ажыл-агыйларның зооветеринария тускай эртемниглериниң семинарын эрттирериниң хуусааларын доктаатган турган. Ынчалза-даа малдың чемгерилгезинге карбамидтиң ужур-дузазын билбезиниң түүнелинде ындыг семинарларны өй-шаанда чоруттаан болгаш ону тыптынып алырындан ойталап турар таварылгалар бар, а ооң-биле холбаштыр «Сельхозтехника» каттыжышкыны (эш Кандауров) мочевинаны республикаже сөөртүп киирерин соксадыр оралдажышкынны кылып турар. Чайың-на эккелген мочевинадан «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырында 7 тонна, Каа-Хемде — 2,7 тонна, Тес-Хемде — 900 кг амга чедир анаа чыдар. Малга силостун, сигенниң эң эвээш нормазын азы бүдүн савацны берип турда, тодаргайлаарга, рационда хөй санныг чемиштиг бүдүмелдер, ылаңгыя хайлыр протеин, четпейн турда-ла мочевинаны ажыглавайн турары шын эвес.

Инектериң чемгерилгезиниң үезинде рационга хайлыр протеиннің четпезин чүгле мочевинаны ажыглап тургаш, ооң хереглелиниң 25—30 хуузун долдуруп ап болур. Инекке карбамидти хонукта бээриниң нормазын 80—150 грамм кылдыр тургузар. 6 айдан өрү назылыг аныяк бода малга хонукта 40—50 граммны; улуг хойга 13—18, 6 айдан өрү назылыг аныяк хойга 8—12 грамм кылдыр бээр. Мыйыстыг бода малдың болгаш хойнуң чемгерилгезинге мочевинаны ажыглаар чөрук бар концентраттарны хаванга болгаш кушка бээр аргалыг болурун хандырар.

Малдың чемгерилгезинге мочевинаны канчаар эки ажыглаарыл? Чүгле протеиннің айыткан нормага четпезин долдурары-биле (1 чемгерилге единицазынга 100—110 грамм) мочевинаны рационга киирер ужуру ол.

Бистиң байдалдарывыска кыжын мочевинаны кукуруза силозу-биле холааш мал чемгерери артык ажыктыг. Порошок чыгам кылдыр аажок үүрмектээн мочевинаны малга хонукта бээр силостуң хемчээлиниң 1—1,5 хуузу кылдыр аңаа немеп болур. Ындыг холуксааны малды чемгерериниң мурнуу чарыында белеткээр болгаш аажок холуштурар. Мочевинаны сугга эзилдирген хевир-биле силоска база холуп болур.

Карбамидти эки чуургаш, чарбалаан тараага азы янзы-бүрү холуп каан чемнерге немээш, концентрат холуксаазы кылдыр мал чемгерип база болур. Ындыр холуксаа-биле мыйыстыг бода малды чемгеррде, концентраттарның деңзизиниң 2,5—3 хуузу хемчээлдиг кылдыр карбамидти немеп болур. Хойга бээри-биле ону белеткээрде, хонукта бээр концентраттыг чемнериң деңзизиниң 4—4,5 хуузу кылдыр, а 6 айдан өрү назылыг аныяк хойга бээрде, 3—3,5 хуузу кылдыр холуур. Карбамидти концентратка эзилдирген хевир-биле (1:3) немеп болур, ону малга бээриниң мурнунда бир дески кылдыр шыгыдар. Карбамид-силос азы карбамид-концентрат холуксааларын мыйыстыг бода малга хонукта 2—3, хойга —2 катап бээр.

Карбамидтиң эзилдириин чымчадыр хайындырган саванга немээш малга бээринче улуг кичээнгейни база салза чогуур. Карбамид холаан чемнерге малды чоорту өөредири чугула. 6 айдан куду назылыг малды карбамид-биле чемгерип болбас. Ооң арыг бодун малга берип азы ижер сугга холуп база болбас.

Карбамид сугга эстиичел болганда, ону кургаг савага кадагалаар болгаш өске чемнерден аңгылаары чугула.

Бо доктааттынган негелделерни үрээр болза, малга ажыктыг эвес, харын-даа малды хораннандырып болур. Моон ужурда мочевинаны ажыглаарының мурнунда зооветеринарияның тускай эртемниглери ону ажыглаар талазы-биле бердинген сүмени боттары эки өөренир болгаш фермаларның малчыннарын аңаа өөредир херек. Зоотехникти азы фермаларның, хойжу бригадаларның ажылдакчыларының бирээзин ындыг холуксааларны белеткээрин болгаш оларны шын ажыглаары дээш контрольду чорудар хүлээлгелиг кылдыр тургусса чогуур. Карбамидти мал чеминге немей ажыглаарда, чемгерилге үезинде ону үзүктелдирбес болза чогуур. Бо дээрге малдың чемгерилгезин экижидеринге улуг ужур-дузалыг, ынчангаш мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг чорударын хандырар.

А. ТЮТИНА,
Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң кол зоотехниги.

Мал чемнерин механизмнер белеткеп турар

Каа-Хем районнуң «Тнилелге» көдээ ажыл-агый артелиниң малчыннары улуг харлыг, кадыг-дошкун кышты бүгү талазы-биле бүрүн белеткелдиг уткаан. Мал кажаалары, малчыннар чурттаар бажыңнар өй-шаанда септеттинген.

Мал кажаалары болгаш малчыннар чурттаар бажыңнар тудар үеде акша-хөреңгини камнаарынче улуг кичээнгей салдынган. П. М. Санаров баштаан тудуг бригадазы аар өртектиг капитал тудуглар тударынче чүткүвейн, харын мурнакчы дуржулганы практикага ажыглаарынче, тудугиңг бот-үнезин чингедиринче кичээнгей салып келген. Чижээ, хой малга чаңгыс аай хевирлиг капитал кажаалар тударының орнунга траншея хевирлиг кажааларны туткан. Ол чорук дыка хөй акша-хөреңгини камнап алыр арганы берген. Хойжулар чурттаары-биле Ажыкта хөй квартиралыг каркас бажыңны туткан. Ол ыяш бажыңдан тудак чок эптиг болгаш ооң өртээ дыка чиик.

Мал кажаалары кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттиреринге чугула рольду ойнап турар-даа болза, ажыл-херектиң чедиишкиннерин ол чааскаан шиитпирлевейн турар. Кол чүве мал чемнери. Ону колхозтуң удуртукчулары болгаш малчыннар боттарындаа эки билир. Ынчангаш белеткеттинген бүгү-ле сиген болгаш силос күстен тура-ла шыңгыы учётка алдынган, фермалар, бригадалар аайы-биле таарыштыр хувааттынган болгаш кыштагларда сөөртүп чедиртинген. Дүжүт ажаап алыышкыны доостуру билек бүгү саванны бөлүп сараатаан. Ам ону фермаларже болгаш кыштагларже сөөртүп турар. Ону күүседири-биле «ДТ-54» тракторлар тускайлаттынган. Ук ажылды агроном Михаил Кириллович Долговка баштаткан мал чемнери белеткээр талазы-биле тускай бригада күүседип турар.

Мал чемнери белеткээр талазы-биле бригада колхозка күш-ажылды организастаарының структуразын элээн өскертир. Ол бригада доктаамал ажылдаар. Ооң эргезинге техниканы, мал чеми культуралар тарыыр чер участогун быжыглаар болгаш ук бригада иитиниң малының хереглелинге четчир мал чемнерин — сигенни, силосту бүрүну-биле бүдүрүп белеткээр, саваңны бөлүп, фермаларже сөөртүр.

Мал чемнери белеткээр талазы-биле бригада чүгле мал чемнерин белеткээр болгаш оларны фермаларже сөөртүр эвес, а ол чемнерин малга чиртир кылдыр белеткээр. Бо талазы-биле чогуур дуржулга мөөңнеттинген. Бо чылдың эгезинден бээр төп коданда мал чемнерин малга чиртир кылдыр белеткээр тускайжыткан цех ажылдап турар. Ында хөй күш үнер ажылдарның хөй кезиин механизастаан. Колхозчу механизаторлар болгаш электриктер мурнунда электростанция турган бажында шакта 2 тонна чемнерни холуур бүдүрүкчүлүг ийи холукчуну, мал чеми хайындырар херекселди болгаш элээн каш электромоторларны тургускан. Ол бөдүүн болгаш чиик өртектиг херексел төп коданда ырак эвесте бригадаларда болгаш фермаларда хаваннарга, мыйыстыг бода-даа, шээр-даа малга чемнер белеткээриниң база каап бээриниң системазын үндезини-биле өскерткен.

Мал чемнери белеткээр механизастаттынган цехтиң делгем бажыңында концентраттар болгаш немелде чемнер хайындырар улуг паштар бар. Аңаа күүседир бүгү ажылды бир механизатордан өске дөрт-ле колхозчу боттандырып турар.

Мал чемнерин мынчаар белеткеп турар: хаваннар чемгерериби-биле бир тонна сугга чарбалаан 200 килограмм тарааны, 5 килограмм чугайны, 5 килограмм дусту болгаш 600 грамм синтетиктиг мочевинаны холуур. Бо бүгүнү эки холаанының соонда мал чеми хайындырар херекселге эки шыгыдып хайындырар, ооң соонда изиг, суук чем шлангалар дамчаш белен манап турар бензовозтуң цистерназынче куттула бээрге, ол-ла дораан чоогунда фермаларга аппарып бере каптар. Малчыннар ону чүгле кормушкаларга кудуп, бичин соткаш, малга чидиртип чемгерер.

Концентраттарны камнаар сорулга-биле малдың чүзүүнүдеи хамаарыштыр мал чемнериниң рецептуразы өскерлип турар. Тараа чарбалаар эрги херекселди эде кылгаш, колхозта бүдүрүп турар витаминниг сиген далганын, кукуруза силозундан кылган пастаны, сөөк далганын, синтетиктиг мочевинаны, минералдыг немелде чемнерни мал чемнерине немээри эки түңнелдерни берип турар.

Мал чемнериниң цеги кышкы үеде хаваннарның, мыйыстыг бода болгаш шээр малдың 8—10 фермаларын мал чемнери-биле хандырар. Ол цех хүн бүрүде иитизи-биле 16—20 тонна хире бедик калорийлиг, суук чемнерни бүдүрүп үндүрүп турар, ол болза 600 баш мыйыстыг бода малга, 2500 баш хойларга, 300 баш хаваннарга четчир. Ол чемнерни бензовоз чолаачысы Михаил Галочкин фермаларже сөөртүп, фермалар аразынга хүнүң-не 10 чедир рейсти кылып турар. Суук чемнерни машинаның цистерназындан дүрген дүжүрери-биле комбайн шнегин аажылап, дүжүрүгеин механиктиг арга-биле күүседирин чедип алган.

Республиканың ажыл-агыйларының хөй кезиинде ажыглап турар мал чеми хайындырар бичин-бичин кухняларга деңнээрге, мал чемнери белеткээр талазы-биле механизастаттынган улуг цехтиң артык күштүг үүлдери хөй. Хамыктың мурнунда мал чемнери белеткээринге холдуң куш-ажылының чарыгдалы дыка эвээжээр, малчыннарның куш-ажылы чиигээр. Ол ышкаш мал чемнерин төтчеглээр чорукту чайладып, мал чемнеринге улуг камнаалга болуп турар. Ооң-биле кады мал үргүлчү-ле чылыг, хоолулуг чемни ап, малдың продуктулуу бедип турар.

Колхоз бо чылын күрүнеге тараа садарының планын чүгле күүсеткен эвес, харын пландан ажыр 400 тонна тарааны саткан. Ынчангаш концентраттарның курлавыры ажыл-агыйда эвээш. Ынчалзажок «Тнилелге» колхозтуң малчыннары мал тодуг болгаш чылыг кыштаар дээрзинге бүзүрелдит. Чүге дээрге мал чемнерин белеткээр цех чүгле мал чемнерин камнап алыр эвес, харын оларны ооң ажыктыг кылдыр ажыглаар талазы-биле малчыннарга дузалап турар.

Ынчаарга ол ажыл-агыйга кайы хире ажыкты бээрил дээрзи дараазында чурагайлардан-на илдеп. Колхозта бир килограмм сүтүң бот-үнези чүгле 12 көпеек, мыйыстыг бода мал эъдинин — 65 көпеек, хой эъдинин—48 көпеек, хаван эъдинин—87 көпеек болуп турар. Бо чурагайлар болза, колхозта мал ажылының бүгү адырлары бедик орулганы берип турарын көргүзүп турар. Ол болза ажыл-агыйның экономиктизын көдүреринге дузалап турар бүгү курлавырларны чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаанының түңнелидир.

О. ГАВРИЛОВ.

Малчыннарның чөптүг негелделери

КЫЗЫЛ БУЛУҢ АМ-ДАА ЧОК

Акта, Алашта болгаш Баян-Кол бажында чурттап турар малчыннар «Шекпээр» совхозтуң мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң херээнге, ону күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгелерин күүседиринге чыл келир тудум-на төлептиг салыышкынын киирип турарлар. Ындыг-даа болза, оларның культурааамыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидериниң дугайында айтыырга совхозтуң удуртукчулары эвээш кичээнгей салып турары хараадаанчыг.

СЭКП өбкомунун V пленумунуң доктаалынга үндезилээш, Барыын-Хемчик парткомнуң бюрозу эрткен чылдың апрель айда-ла шаанда Ак сумузунуң төвү турган Арысканныг-Арыгда сууржугашта, Акта, Алашта, Баян-Колда 60 ажыг өреге малчыннарның өг-бүлелериниң культурлуг дыштанылгазын эрттирер черин — кызыл булуңну ажыдарын база медпунктунуң бажыңын алгыдын кылырын совхоз директору эш В. М. Кобловка, партком секретары эш О. С. Маңзырыкчыга хүлээткен.

Ооң түңнели чүү болганы? 1963 чылдың ноябрь айның эгезинде кээп дөрт өрээлдерлиг эрги бажыңның иштин бора бүдүн септеп, үш чаа печкалар тургускан. Бажыңның иштин арыглап аштаарын болгаш чугайлаарын медпунктунуң эргелекчизи эш Шомбүң кадайы-биле кады кылганнар.

Олар каш чылдар дургузунда аарыг кижилерни боттарының чурттаар бажыңынга хүлээп ап, эмнеп турганын бүгүде билир. Ам олар аарыг кижилерни чаа септээн ийи өрээлдерде хүлээп ап эгелей бергеннер. Эрткен чылдарда турганынга бодаарга чүгээр таарымчалыг байдал тургустунган.

Кызыл булуң тургузар дээш септээн элээн улуг хемчээлдиг өрээлдиң иштин чугайлап каан болзажок, соңгалары чылыглаттынмаан, шалазын тырып кылбаан ужурунда, манзылар шимчеп чыдар. Ону кандыг эки септелге кылган деп саналр боор.

Бир эвес совхоз ышкаш шак ындыг күрүне организациязының удуртукчулары кижилер дугайында сагыш човангыр боданган болза чаа кызыл булуңну азы чаа эмнелге пунктузун 1—2 айлар дургузунда кылып аптар арга бар турган.

Малчыннар үр үениң иштинде лекция, беседалар дыңнаваан, кино, концерт көрбээннер. Көргүзүг агитациязын, номнарны, солуннарны, журналдарны делгээн, радиоприёмник доктаамал ажылдап турар, оодачадаарда айда ийи удаа кино көргүзер, ооң утказын келген кижилерге чугаалап бээр агитатор-эргелекчилиг кызыл булуң Арысканныг-Арыг суурга ажыттынган болза, малчыннарга эки-ле болур ийик.

Ындыг кызыл булуңну кылып алыры берге эвес. Арысканныг-Арыг сууржугашка чедир орук бар, совхоздан автомашиналар хүнүң-не чоруур, кадрлар болгаш акша-хөреңги бар.

ЧЫЫЛГАН СОЛУННАР

Эмнелге пунктузунуң эргелекчизиниң ажылдаар өрээлинге кире бердим. Стол кырында бөле салгылап каан солуннар чыдыр.

— Чагыткан солуннарыңарның хөйүн аа, эмчи? — деп айтырдым.

— Кайын ындыг боор, малчыннарның чагыткан солунары-дыр, «чорумал кижилер дамчыштыр тарадыр силер» дээш, совхозтан мында эккеп кааны ол-дур — деп харылады.

Колдуунда-ла «Шын» солуннар болду. Ооң иштинде сентябрь, октябрь айларда үнген солуннар бар.

Баян-Кол бажында чурттап турар малчыннардан Күрседи, Тараачын, Ак-оол дээш өске-даа эштер келди.

Хары угда 2—3 айларның дургузунда үнген солуннарны кижи боду кээп моортан аътка артынып алгаш чанары чаңчыл болган чүве-ле болгай, мындыг хөй солунну номчуп олурар чай-шөлээн мал ажаап турар кижиге белен-не болдунмас-тыр — деп, эш Күрседи хыйланмышаан, солуннарын кужактап алгаш үндү. Өске кижилер база-ла шак ындыг болуп турар.

ХАГДЫНЧАК МАГАЗИН

Актың Арысканныг-Арыг сууржугашта райпонуң магазини бар. Ооң эргелекчизи эш Мандаңчык чайгы үеде 5—6 хонукта магазинин хаап каан, аалдар кезип, арагалап чоруптар таварылгаларының дугайында чоннуң хөмүдалы райпо баштаар черинге кээп турган. Кыш соогу эгелээни-биле холбаштыр эш Мандаңчык өске кажар арга тып алган.

Боттаң ажылдаар мен дээш өг-бүлезин «Шекпээр» совхозта эккеп каан. Мынчангаш магазин 5—6 хүннер дургузунда хагдынчак турар. Ырактан келген малчыннар Мандаңчыкты 2—3 хонук иштинде манап чадашкаш, район төвүнче чоруур улуг шүүделге таварлар турарлар.

КЫШТАГЛААШКЫН

Мында чугаа малчыннарның чөптүг негелделериниң дугайында чоруп турар. Ындыг-даа болза, кыштаглаашкын малчыннарның амыдыралыбиле тудуш харылзаалыг болганда, Баян-Кол бажында чамдык малчыннарның кыштаанын байдалын совхозтуң удуртукчулары сонуургап көрзе артык эвес.

Чижээ, хой кадарган Монгуш Бугажык Улуг-Көшкелиг бажында шуурганныг тайга тазы чайлагда кыштап турар.

Чылгы болгаш сарлык кадаргап Күрседи, Тараачын чайын хөй мал чайлаан Алдыы-Чыраалыг ойда кыштап турарлар. Оон мал чиир оът кайын тыптыр. Ында хар ам безин кылын чаапкан.

Малчыннарның ажылының эн-не шиитпирлиг болгаш харыысалгалыг үези ам эгелээн. Мынчангаш оларның дугайында сагыш салыышкын кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛЫНГА

ЧОДУРААА. (Телефон-биле). Часкы тарылгага белеткел республиканың бүгү ажыл-агыйларында хүн бүрү-ле калбарып турар. Улуг-Хемниң Жданов аттыг колхозунда эш Хүргүл-оолга удурткан 9 кижи составтыг механизаторлар «Сельхозтехниканың» Шагаан-Арыг салбырында ажылдап турар. СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга уткуштур олар 10 тракторларны септеп дооскан.

Сеялка, андазын болгаш өске-даа кожулда машиналарының септелгезин колхоз төвүнде организастаан. Чодураада ол 12 механизаторларның ажылын эш Кызыл-оол удуртуп турар. Ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш чарыш кижилерни улам сорук киирип турар.

Чаагай дүжүттү өстүрүп алырынга белеткел колхозтуң өске-даа ажыл участоктарында багай эвес. Чайгы болгаш күскү андарылга-биле 2600 ажыг гектарны белеткээн, чемишчидилге сөөртүлгезинде быжыглаан 2 тракторлуг механизаторлар баштайгы хүннерде 100 тонна өдекти тарылга шөлүнге чедирген. Бо ажылда күштү улам-на немей организастаан. Үрдунган үрезиннің үнүштүг шынарын улам бедидер, ылаңгыя сорттуг культураларны колдадыр тарыыр талазы-биле улуг кичээнгейни салган.

Колхозта механизатор кадрлар четчир. Кол кичээнгейни оларның билиг-мергежилин улам бедидеринче угландырып турар. Бо талазы-биле өредилгени механик эш Чимит-оол биле комбайнер эш Кабанов олар эки башкылап, белгүмнүң кичээлин неделяда ийи удаа чорудуп турарлар.

Новосибирск, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Төп Сибирьниң ботаниктиг садының үнүштер физиологиязының лабораториязының эртемденнери кызыл-тас тараан черге дазылдан дашкаар чемгерилгени болгаш гербицидтерни хары угда хереглээриниң эртем талазы-биле теориязын ажылдап кылган. Эртемденнериң саналдааны гербицидтерниң болгаш минералдыг чемишчидилгелериниң холуксаазын Барыын Сибирьниң совхозтарының шөлдеринге самолёттардан чаштырган. Ынчаар ыылырга, гербицидтерниң хоран шынары күштелген болгаш ооң-биле чергелештир культурлуг үнүштериниң чемиш алыры экижээн. Кызыл-тастың дүжүү гектар черден 2—4 центнерге көвүдээн.

Ол чаа арганы ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге делгеп көргүскен. Эртем талазы-биле теорияны ажылдап кылганы болгаш эну көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң практиказынга шинчээткени дээш, лабораториязының ажылдакчыларынга УАЧД-ниң мөңгүн болгаш беш хүлер медальдарын тыыскан.

ЧУРУКТА: агротехниктиг арганың авторларының бирээзи, биология эртемнериниң кандидады З. Н. Брянцева (ооң талазында) биле улуг лаборант А. И. Калашникова олар гербицидтериң чемишчидилгелер-биле холуксаазының үнүшке физиологтуг-биохимиктиг салдарын шинчилеп турлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭКОНОМИКАНЫ ӨӨРЕНИР, АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ БОЛУР

СОВХОЗТАР АЖЫЛЧЫННАРЫНЫҢ КҮШ-АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИ

«Эки ажыл дээш, эки түңнелдер дээш—элээн бедик төлевирни бээр» деп, партияның Программазында бижиттинген бо принципти шынгыы сагыыры ажыл-агыйны шын, билдилиг башкарарының эң чугула негелдези болур.

Совхозтар ажылчыннарының күш-ажыл төлевириниң ам күштүг болуп турар негелделери 1961 чылда толаргайлаттынган. Ооң-биле кады ажыл төлевири бүдүрген продукцияның санындан болгаш шынарындан шуут хамааржыр кылдыр доктааттынган, артык төпчүдүлге үзүктаттынган, мал ажылында болгаш аътбиле күүседир холдуң ажылдарынга тариф ставкаларының деңнелин элээн бедиткен, кудуку болгаш дээди разрядтарның ставкаларының аразында ылгалдар кызыртынган. Чижээ, бир эвес аът-биле күүседир холдуң ажылдарынга тариф ставкаларын ортумаа-биле 30—35 хуу бедиткен болза, бирги разрядтың ставказын 42 хуу улгаттырган. Бир эвес мурнунда аът-биле күүседир холдуң ажылдарынга тариф четкизиниң кыдыкы разрядтарының аразында хамаарылга 1:2 турган болза, күш-ажыл төлевириниң чаа негелделерин чоруткан ының соонда ол 1:1,8 чедир кудулаан.

Доктааттынган тариф четкилери болгаш ставкалары күш-ажыл төлевириниң эң-не тааржыр системазын шилип алыр талазы-биле совхозтарны кызыгаарлавайн, ук черниң бойдус-климаттыг болгаш экономиктиг байдалдарын, ылаңгыя культураларның байдалдарын өөренип көөр арганы берип турар. Зона бүрүзүнге, культура бүрүзүнге бодунуң эң-не ажыктыг системазын шилип алыр херек. Ынчангаш ол хынаттынган чурум болза, харыысалга чок болгаш карышкак чорукту болдурбас төлээде, шынгыы сагыттынган турар ужурлуг.

Трактористерге, машинистерге болгаш мал ажылында ажылчыннарга тариф четкилерин база тариф-квалификация справочниктерин көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге бир-ле дугаар чоруткан. Мал болгаш үнүш ажылының ажылдакчыларының бүгү категорияларының куш-ажылын 6 разрядтың ийи тариф четкилеринге үндезилээш төлеп берип турар. Оларның бирээзи механизаторларга, өскези—аът-биле күүседир холдуң ажылдарынга болгаш малчыннарга көрдүнген.

Амгы үеде тариф ставкалары, тарификация ажылдары, шаңналдарның болгаш немелде төлевириниң максималдыг хемчээлдери төпчүттүнген чурум-биле тодаргайлаттынган. Чогум тодаргай чурумну бүдүрүлгениң боттуг аргаларын, адырларның структуразын, нормалаашкынның байдалдарын болгаш өске-даа чүүлдерни барымдаалап турган, совхоз бүрүзүнге доктаадып тургузар.

Механизаторлар болгаш хову ажылдакчылары куш-ажылдың эчис түңнелдеринге материалдыг сонуургалдыг болган турар ындыг чурумну калбаа-биле чорудары эргежок чугула, деп эш Н. С. Хрущев бодунуң чугааларына хөй удаа демдеглеп келген. Чүге дизе, көдээ ажылагый культураларының дүжүттүү болгаш малдың продуктулуу болза, ажыл эгезинден төпчүзүнге чедир канчаар чоруттуннарындан хамааржыр болгай. Чижээ, тарылгадан дүжүттү ажаап алгыже база ону ажыглаарынга чедир. Бир эвес бригада тараа өстүрүп турар болза, аңаа эчис түңнел күрүнеге тараа садары, ону кадагалалга урары болур. Бир эвес бригада мал чеми культуралар тарып өстүрүп турар болза, ол малдың семиртилгезин база кады чорудар ужурлуг.

Аккорд-шаңнал системазы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин онзагай чүүлдерин эң улуг хемчээлге өөренип көрүп турар. Ажылдарны дедараалаштыр база шынгыы агротехниктиг хуусааларда чорудары—көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде эки эчис түңнелдериниң чайлаш чок негелдези болур. Шынап-ла бир эвес хөрзүнү өй-шаанда белеткээр, чаштырылганы эки чорудар болгаш тарылгаларны эки ажылдан кылыр, ажаап алыышкын болгаш өске-даа ажылдар график ёзугаар чоруттунар болза, бедик дүжүт черле хандыртынар. Ынчалзажок бир эвес агротехника талазы-биле көрдүнген бүгү чүүлдер багай күүсеттинген, азы кандыг-бир хемчег узамдыгын шөйдүнген болза, ол дараазындагы «операцияларга» болгаш чыл түңнелдеринге багай салдар чедирер. Мындыг тудуш хамаарылгалыг чорук болза, совхозта бригада азы звено эгезинден төпчүзүнге чедир, түңнел аккордка чедир ажылдарның бүгү комплексизин чорударын база харылаарын негеп турар. Ол болза бүдүрген центнер продукция азы ооң акша-биле өртээ (херек кырында сайгарган өртек ёзугаар) дээш ажылчыннарның төлевирин чорудар аккордшаңнал системазының үезинде чедиц алдынар.

Күк-ажыл төлевирин мынчаар төлээр:

үнүш ажылынга — тараа, хөвец, чигир свёклазы, лён, бүгү культураларның үрезиннери, ногаалар, картофель, чимистер, каттар, силос, сиген болгаш өске-даа продукция дээш;

мал ажылынга—сүт, чаш төл, эзт (немелде деңзи), дук, алгы-кеш болгаш ооң-даа өске продукция дээш;

куш ажылынга — чуурга, эзт болгаш чаш төл дээш.

Продукция дээш расценканы бригада, звено азы ферма талазы-биле көдээ ажыл-агый ажылдарының планныг хемчээли-биле дүүштүр санаттынган продукция бүдүрериниң планын болгаш ажыл төлевириниң тариф фондузун барымдаалап, баш бурунгаар тодаргайлаар.

Кукуруза тарып өстүрер ажылдарда шуут ажылдап турар кижилериниң сонуургалын күштелдирери-биле тариф ставказының 150 хуузун барымдаалап расценкаларны доктаадып тургузар. Үнүш ажылының өске продуктуларының талазы-биле тариф ставкаларын 25 хуу, мал ажылынга —15 хуу бедидер.

Бир эвес продукцияны (сүт, чуурга, ногаалар) бүгү чыл дургузунда доктаамал бүдүрүп турар болза, ажыл төлевирин продукция дээш ай бүрүзүнүң түңнелдерин барымдаалап төлеп бээр. Үнүш ажылынга болгаш продукция үе-үелеп кирип турар мал ажылының адырларынга эчис түңнелдерни болгаш сөөлгү са-

(Уланчызы 4-кү арында).

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Линдон Джонсоннуң медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мээн чазааммың кол сорулгалары болза, үндүрүглерни кызырарыныц дузазы-биле экономиканы хөгжүдеринге идигни бээри болгаш хамааты эргелер дугайында хоойлужудулганың дузазы-биле чөптүг эвес чоруктy узуткап чок кылыры болур деп, АКШ-тың президентизи Линдон Джонсон медеглээн. Эң улуг америк профэвилел каттыжышкыны АФТ—КПП-ниң күүсекчи чөвүлелинин кежигүннерин Ак бажыңга хүлээп алгаш, Джонсон ол медеглелди кылган.

Өлген президент Кеннединиң киргени, үндуруглерни кызырар дугайында хоойлу төлевилелин болгаш хамааты эргелер дугайында хоойлу төлевилелин амга чедир-ле хүлээп албааны дээш конгрессти Джонсон шыңгыы шүүмчүлээн.

Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң дыңнадыын ёзугаар алырга, үндуруглерни кудуладыр дугайында хоойлу төлевилели болза ажыл чокталыр чоруктун айтырыынче АКШ-тың чорудуп болуру «эң-не калбак шавыышкын» болур, ынчалза-даа ол хоойлу төлевилелин конгрессте деткивейн турар деп, Джонсон медеглээн.

Чазак болза «американнарга 75 миллион ажылчын туруштарны хандырар сорулганы бодунуц мурнунда салып турар» деп, президент чугаалаан. Ол болза ажылдыг чоруктун амгы деңнелинден 5 миллион хөй болуп турар. «Ажыл чокталыр чоруктун айтырыы өзүп, чидигленип турда, мен анаа олурар бодавайн турар мен» деп, Джонсон онзалап демдеглээн.

Джон Кеннеди 1961 чылда президент албан-дужаалынга кирерде, ажыл чокталыр чоруктун айтырыын шиитпирлээр дээш бодунуң чазаа болдунар бүгү-ле чүүлдерни кылыр деп база-ла медеглээн турган. Ынчалзажок президент албан-дужаалга ооң турган үезинин дургузунда чуртка ажыл чоктарның саны эвээжевээн, албан медээзин ёзугаар алырга, ам ажыл чокталыр чорук ажылчын күүнүнүн ниити санының 5 хире хуузу болуп турар.

Хүлээп алырын конгресстиң далашпайн турары хамааты эргелер дугайында хоойлу төлевилелинге хамаарыштыр Джонсонмун чугаалааны болза: «Төнчү чок шаптараазыннар, тоомча чок көөр болгаш херекке албас чоруктар бистин национал арынчүүрүвүске халдап турар. Бистиң чугаалажып турарывыс хөй, ынчалза-даа кылып турарывыс эвээш-тир, ынчаарга ол чүүлдерни безин хөлүн эртир орай кылып турар-дыр бис».

Үндуруг онаалдазының болгаш хамааты эргелериц талазы-биле чазактың хемчеглерин деткиринче АФТ—КПП-ниц удуртукчуларын АКШ-тың президентизи кыйгырган.

В. И. Ленининиң чогаалдары Алжирде

Национал хосталыышкын фронтузунуң төп органы неделя санында үнер «Аль-Муджахид» В. И. Ленининиң чугааларының болгаш чүүлдеринин парлаттынып үнген очулгазынга капсырылганы киирген. Ук капсырылганы В. И. Ленининиң фотографиялары-биле болгаш улуг баштыңчының амыдыралындан совет чурукчуларның чуруктары-биле байлак шимээн.

(СЭТА).

ДХДФ-тиң бюрозунуң хуралы

БЕРЛИН. (СЭТА). Делегей херээженнериниц демократтыг федерациязының бюрозунуң хуралы аңаа федерацияның даргазы Эжени Коттонның даргалаашкыны-биле ажыттынган.

Бо чылдың чайынында Москвага болуп эрткен херээженнернин бүгү делегей конгрезинин соонда ДХДФ-тиц сорулгаларын болгаш перспективаларын бюро чугаалажып көөр.

Хөй-хөй чурттардан келген аалчылар, а ол ышкаш херээженнериц янзы-бүрү организацияларынын төлээлекчилери хуралда киржип турар.

Италияның чаа чазаа

РИМ. Чаа итали чазактың составын ында парлап үндүрген. 26 министр албан-дужаалдарындан 16-ны, ооң иштинде иштики херектер, камгалал министерствозу дээн ышкаш шак ындыг чугула албан-дужаалдарны христиан демократтар эжелеп алган. Социалистерге 6, социал-демократтарга—3, республиканчы партияга—чаңгыс албан-дужаалдар оналшкан.

Премьер-министрге Альдо Морону, премьер-министриц оралакчызынга—социалист Пьетро Неннини, даштыкы херектер министринге—Джузеппе Сарагатты (социал-демократ) бадылаан. (СЭТА).

Нүүлчүнү сойгалап илереткен

БОГОТА. (СЭТА). «Куба боо-чепсекти Колумбияның девискээринче киир сөөртүп турар дээрзиниц дугайында кандыг-даа барымдаалар Колумбияның чазаанда чок» деп, Колумбияның иштики херектер министри Аурелио Камачо парлалганың төлээлекчилеринге медеглээн.

«Үрегдекчи чорукту кылыр сорулга-биле» куба боо-чепсекти Колумбияның девискээринче киир сөөртүп турар дээр янзылыг Венесуаланың президентизи Ромуло Бетанкурнуң бадыткаашкыны-биле холбаштыр ол медеглелди кылган.

«Ол янзылыг бадыткаашкынны кылырда кандыг документилерни азы барымдааларны президент Бетанкур барымдаа кылып турарын билбес-тир мен» деп, Аурелио Камачо немеп каан.

Хөй талалыг ядролуг күштерни тургузарынга удур

ПАРИЖ. (СЭТА). Барыын-европа эвилелдиц ассамблеязының Парижте болуп турар сессиязының киржикчилери НАТО-нуц хөй талалыг ядролуг күштериц тургузар дугайында АКШ-тың саналынга удур бадылаанар. Ооң дараазында ассамблея «НАТО-нуц хемчээлинге ядролуг чепсекти контрольдаарының системазын» тургузарын сүмелеп турар резолюцияны хүлээп алган. «Ооң хамаарышкан шиитпирлерин хүлээп алырынга киржир болгаш командылалдың чаңгыс аай илчирбезиниц бар болурун хандырар арганы киржикчи күрүне бүрүзүнге ол система берип турар».

НАТО-нуц хөй талалыг күштеринге удур саналдавышаан, ЮНР-ЮДТ деп дегольчу партияның чиңгине секретары Жак Бомель-Россини бодунуц ядролуг «соғуг таварыштырар күштерин» тургузарынга Францияның «эргелели» болурун негеп турган. Франция ол планнардан ойталаарын бодавайн турар деп, ол медеглээн.

Барыын-европа эвилелдиц ассамблеязы «Москва Кереэзинге ат салган чурттарның күжениишкинерин ону калбартыр болгаш ядролуг чепсектиц чер иштинге шенелделерин хоруур дугайында түүлдүүк керээге киирер сорулга-биле» деткиир деп кыйгырып турар резолюцияны хүлээп алган.

Ферч эрге-дужаалындан дүжүп турар

БОНН. (СЭТА). Генерал Ферч 1961 чылдан бээр бодунуц эзлеп келгени бундесверниц генерал инспектору (командылакчызы) эрге-дужаалдан декабрьның төнчүзүнде үнер. Ооң мурнунда ол эрге-дужаалга турган генерал Хойзингер ышкаш, Ферч база гитлержи армияның генералы турган болгаш Совет Эвилелиниц девискээринге гитлержилерниц үүлгеткен шериг кемхеректери дээш харыысалганы ол хүлээр ужурлуг.

Хойзингер ышкаш, Ферч бундесверни удуртпушаан, ол агрессчи армияның күчүзүн улгаттыларынга янзы-бүрү арга-биле идиглиг болуп, бундесверни ракета-ядролуг чепсекбиле хандырары база социалистиг лагерьниц чурттарынга удур угланган шериг-стратегтиг планнарны боттандырары дээш туржуп турган.

Мурнунда бундесверниц бирги корпузунуц командылакчызы турган генерал-лейтенант Гейнц Треттнер Ферчниц орнунга кирер деп ында чарлаан. Треттнер гитлержи армиядa база-ла командылалдың улуг эргедужаалдарын эзлеп турган. «Зюддейче Цейтунг» солунның демдеглеп турары-биле алырга, ол янзы-бүрү штаб эрге-дужаалдарынга ажылдап чораан болгаш парашют-десант дивизиязын командылап турган.

Республикага АГААР-ВОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттагылап каап турар, хар шоолуг чагбас хүн болур. Соңгу-чөөн районнарга чамдык черлерге хар чаар. Хат өй-тавында, соңгу-барыын чүк угланыышкыныг. Кызылга хат кошкак, шокар булуттарлыг хүн болур. Агаарның температуразы: республикага —20—25, а Кызылга — 23—25 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Шыннын "шаар" ардызы

Халымак Өшкү-Саар

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуц кежигүнү Донгак Өшкү-Саар Докулович 1958 чылда Иргит Сержин деп аныяк херээженбиле куда дүжүргеш, аас-кежиктиг амыдыралды тудуп эгелээн. Өг-бүле тутканының баштайгы үезинде Донгак ажыл-агыйга-даа шалып, арыншырайы-даа омак чоруп турган. Удаваанда ол колхозтуң 350 хире өшкүзүн кадарары-биле хүлээп алгаш, ону кезек үе иштинде ончаменди ажаап келген. Ынчалза-даа үр болбаанда, Донгактың хүлээнген ажылынга харыысалга чогу билдинип эгелээн. Хөйнүн хөрецгизин кадагалаан кижи болгай мен, ынчангаш чоннуң мурнунга ак-сеткилдиг ажылдаары эргежок чугула деп бичии-даа боданмайн, кадарган өшкүзүн ховуже ээн сүрүп ваап, хүндүс бодунуц хууда ажыл-хожулун кылып хүнээзш, кежээликтей оларын хавырып эккеп, кажаалап ап турган. Бирле катап өшкүлерин ол шак ынчалдыр ээн сүрүпкеш, таваар дыштанып олурда, кадарчы чок малга беру таварышкаш, оларны бедик хаяныц кырынга сыындыра берген. Ынчан 18 серге хаядан чуглуп өлген. Ооң Донгакты ажылын шыдавас-тыр дээш ол ажылдан үндүргеш, хөвуга ажылдаары-биле чоруткап.

Донгак ховуу ажылынга ажылдап турар үеде, ооң кадайы Иргит Сержиниц адак-бышкаа аартап, оол ийикпе кысты четтикпейн манап турган. Өг-бүлезиниц ишти ажылга бергедеп турарын Донгак билзе-даа, аалынга неделя ажыр келбейн баргылап, ында-хаая чедип келгенде, чугаа-сооду-даа чок, хөректенип каан олурар, мындыг турган. Сөөлүнде кээп аалынга шуут келбестей берген. «Аалга оода кире дүшкеш, ажыл-агыйга дузалажып көр» деп чорушкан улустан ооң кадайы хөй удаа сөглелип келген. Донгак ону херекке-даа албайн, төрелдериниц бажыңнарынга хонук санап чоруп турган.

«Өглуг-баштыг кижи аап-оранынга-даа барбас кандаай кижи боор» деп кады ажылдап турган өөрү-даа, кожа-хелбээ чурттап турганнар-дыр үргүлүү-ле чугаалап турган.

Донгак Өшкү-Саарнын аал-оранынга барбайн келгениниц чылдагааны сөөлүнде билдинген. Донгак ол үеде Д. Салчак деп уруг-биле харылзаа тудуп, чагаалажып чоруп турган. Төлеп чок ада ынчалдыр будалып чоруп турда, ооц кадайы кыс уруг божаан.

Үр үениц иштинде улчуп чоруп келгеш, Донгак бир катап аалынга чедип келген. Ынчан кожалары-даа, өөнүц ээзи-даа ону ам-на өг-бүлезинин ажыл-агыйынга дузалажып, чаш уруун азыражыр дээш чедип келгени ол деп бодап турганнар. Херек кырында ол ындыг болбаан. Донгак чаш уруун-даа чаптаваан, ол ур-даа боданмайн чаш уруглуг кадайын күшбиле ойладыпкан. И. Сержин уруун куспактап алгаш, ада-үезинин аалынче чоруй барган.

Уруглуг кадайын ойладыпкандан бээр чыл чоокшулап олурда, танылжып турганы Салчак ооц өөдежок мөзу-шынарын билип каапкаш, өске кижи-биле өг-бүле болуп чоруй барган. Чонга чудун көргүзүп каапкан Донгак канчаар-даа аайын тыппайн, ам база кажар арганы хереглээр бодап алган.

Ынчан ол ойладыпкан кадайындан өршээл дилээн чагааны каш калбак саазыннарны долдур шелип, «чаш кызым сагынгаш угаан-бодалга түүдаа кирбес-тир, мен кончуг багай чазыг кылган кижи-дир мен, сээц мурнунга бодумнуц буруум миниц тур мен» деп авыластап эгелээн. Ойлаттырган кадайы ооц ол мегезинге алзыпкаш, эриг баарлыг аныяк не катап олуржуп алырын чөпшээрешкен. Олар 1960 чылда база катап өг-бүле болуп, чурттай бергеннер. Оон ийи чыл болганда, оларның өг-бүлезинден оол база төрүттүнген.

Кезек үе иштинде ынчалдыр чурттап чоруй, Өшкү-Саар Докулович дестүнер эвес, база бирээни «тырыкылап» эгелээн. Оон ол чажыды-биле чугаалажып турар кижизи кымыл ол? Ол болза ниитиге ажыктыг ажыл кылбас, маңгыс амыдырал-биле чурттап чоруур Хертек Күнзеңмал Хүрец-ооловна дээрзи-дир. Хертек Күнзеңмаз ажыл үезинде көзүлбес, улус көруп каайын дээш бир-бир бажыңларга бузуп хүнээр кижи. Кежээзинде таныштарының силиг идикхевин дилеп кедипкеш, каастанып-кан чоруп турарын колхозтуц клубунга бо-ла көрүп болур.

Донгак Өшкү-Саарның ам база-ла биезги чацы кирип келгеш, ийи уруглуг кадайын ойладыпкан. Ам ол ужурашкан кижилеринге «кадайымдан чарылган кижи мен» деп хөрээп чайып чоруп турар. Бо чылдың август айда Донгак бодунуц угбалары болур Бүлчүн, Бөөлчүт, Чудуруктуц аалдарынга дүне эзирик чедип келгеш: «менээ Хертек Күнзеңмааны ап бербес болзуңарза, чырык чер кырынга чурттавас мен» деп хондур чалчып тура хонган.

Ооц ойладыпкан кадайы Иргит Сержин Мөген-Бүренде ада-иезиниц аалында № 3 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың кадарчызы болуп ажылдап турар.

Өг-бүлезиниц иштин тарады ойладып, бир-бир кижилер-биле харылзаа тудуп чоруур Донгак Өшкү-Саарны «Малчын» колхозта гараж эргелекчиледип каанынга суурнуц чону чөпсүнмейн турар болгаш ындыг төлеп чок кижилериц харыысалгалыг ажылга томуйлавазын күүзөрлер.

Кайда-даа ажылдавайн турар Хертек Күнзеңмаа-биле төлеп чок ада Донгак Өшкү-Саарның үүлгедиип Каргы кедээ Совет эки билир-даа болза, бо талазы-биле хемчег албайн келген. Иргит Сержин бир ай бурунгаар кедээ Советтин даргазы эш Иргит Бадыга хомудал билдириишкин киирген, а ооц харыызы мынчага чок. Шак бо ышкаш чурум чок кижилер-биле Каргы кедээ Советтиц эптежип турары дыка эддептиг.

И. МАХАЙЛОВ.

Кызыл хоорайның кудумчуларын чырыдар дугайында ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиц шиитпири

Хоорайның кудумчуларын чырыдарының чогуур чурумун хандырар сорулга-биле хоорай Совединиц шиитпирлээри болза:

1. 1964 чылдың январь 1-ге чедир Кызыл хоорайның албан черлериниц, складтарының болгаш чурттарга бажыңнарының номер демдектериниц үстүнге кыры демир камгалалдыг электри лампаларны тургускулап, оларны электри четкизинге улаарын бүдүрүлгелериниц, албан черлериниц, организацияларның удуртукчуларынга, горкомхозка болгаш хуу бажыңнар ээлеринге хүлээдир. Айыткан электри точкаларын тургузарының чарыгдалын болгаш электри энергияның хөлезинин организациялар болгаш бажыц ээлери төлээр.

2. Хоорайның кудумчуларының бүгү белдирлеринге электри точкаларны 1964 чылдың январь 1-ге чедир тургузарын горкомхозтан (эш Муренковтан) негээр.

3. Номер демдектериниц үстүнге электри лампаларын доктаамал чырыдарын бүдүрүлгелериниц, албан черлериниц, организацияларның удуртукчуларынга, хуу бажыңнар ээлеринге хүлээдир.

4. Бо шиитпирни хажыткан буруулуларны хооркүүскомнуц административтиг комиссиязы сагындыр азы 10 рубль чедир торгаар.

5. Бо шиитпирниц күүселдезин хайгаараарын милиция органынга болгаш горкомхозка дагзыр.

6. Шиитпирни парлаан хүнден соңгаар 15 хонганда Кызыл хоорайның девискээринге ийи чыл дургузунда ол куштүг болур.

Хоорай Совединиц күүскомунуц даргазы С. КРАСНЫЙ.
Хоорай Совединиц күүскомунуц секретарының хүлээлгезин күүседип турар Ю. УСПЕНСКИЙ.

Кызыл хоорай,
1963 чылдың ноябрь 23.

КИНО

Кым шынныгыл, чугаалаары берге...

1945 чылдың апрель. Тайбынның бүдүүзү. Шак ол хүннерде совет болгаш польша шериглер шиитпирлаг тулчуушкуннарны чоруштушаан, Германияның төвү—Берлинче чоокшулап бар чытканнар. Арыг ишти. Аңаа бир шериг кезээнин дайынчылары доктаап туруп, боттарының дайынчы белеткелдерин хынап турары фильмниц эгезинде көстүр. Ынчалза-даа олар кайы-бир черже далашпайн, дайынныц аар уржуктарын сактып бодап, аал-чуртун-даа, эш-өөрүн-даа чугаалажып турарлар... Дайын шыкпарылган. Ындыг болганда, ам кээп өлүрү кымга-даа күзенчиг эвес болурун олар аразында база-ла чугаалажы бээрлер.

Фильмниц кол маадырлары — подполковник Чапран, хорунжий Шумибур, капитан Хырный. Оларның аразынга мораль талазы-биле чидиг удурланыышкыннар, бот-боттарынга бүзүрешпес чорук фильмнин кол хөделиишкининг кезээ болуп, эгезинден-не дынзыыр. Даартагы болур тулчуушкунга киржир дугайында дужаалды Чапранның командылап турары полк албаан турган. Ынчалза-даа Чапран командылалдың дужаалынга чөрүштүр, бодунуц полкунуц күжү-биле хемни чаалашпышаан кежер деп бодап алган. Ол шиитпир хостуу-биле боттанып шыдаар бе, азы буурап дужер бе дээрзин дүрген шиитпирлээр апарган. Ынчангаш, кымныц-даа мурнунда, хорунжий Шумибур ол шын эвес шиитпирге шынгыы удурланган. Артиллерия болгаш ужар чүүл кезектериниц дузазын албас, чаасканзыраан полктуц шериглери хем кежип тура, кырлып каар дээрзин ол билип турган.

Подполковниктиц ол «операциязынга» дивизияның прокурору капитан Хырный база-ла шынгыы удурланыр. «Ындыг шиитпирни үндүрери—бодал чок чүүл-дүр!» деп, прокурор чугаалаар.

Ол кижилериц дугайын, кандыг-бир шиитпирни хүлээп алырда, аңаа кымның шынныының дугайын «Уттундурбас час» деп бо фильм чугаалап турар.

Бо чылдың октябрьда акы-дуцма польша улус бодунуц төөгүзүнде эң-не чугула болуушкунну — Польша дайынчыларның тургустунган хүнүнден бээр чээрби чыл болганын демдеглеп эрттиргеН. Польша шериглериц фашизмге удур эрес-дидим демиселинин чамдык кезиниц дугайын бо фильмде база көргускен. Фильмни В. Лесевич тургускан. Оон тургусканы «Ырбакчы», «Бирги чыл» деп фильмнер бистиц көрүкчүлеривиске билдингир. «Уттундурбас час»—ол фильмнерде шериг темазын уламчылап база хөгжүдүп турар.

А. НУГУУРАК.

Витинотеатрларга

ДЕКАБРЬ—8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шортанның күзели-биле» 10, 12, «Өлүм чок Кащей» 2, «Гангстерлер болгаш Филантроптар» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өскелерге дөмей эвес Фея» 10, «Кичээн, кырган авай» 11, 1, «Бирги ынакшылдың ырызы» 3, 5, «Ринг маадыры», «Олар силериц өөнуктериц», «Бүгү чүве кижилерге артып каар» 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шииткел тевиг» 10, 12, «Симлеге ынакшыл» (I, II сериязы) 2 шакта, «Симлеге ынакшыл» (I сериязы) 5, «Симлеге ынакшыл» 6.30, «Танцыже чалаары», «Екатрина Воронина» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Күзелдерге уткуштур» 10, 11.15, 1.15, «Аңгы-аңгы салым чолдуглар» 3.15, 5.15, «Дон сезар де Базан» 7.15, «Цыган ырлар», «Сибирьниц ырлары», «Дон сезар де Базан» 9.15 шактарда.

ДЕКАБРЬ—9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Артемканың ужуралдары» 10, «Уран-шевер Марья» 12, 2, «Тарзанның өлгени» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дерсу Узала» 11, 1, 3, «Гангстерлер болгаш Филантроптар» 5, 7, 9 шактарда.

ТИПОГРАФИЯ КЛУВУНГА: «Төлгечи» 6, «Кижиниц хуу-салымы» 8 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бүгү чүве кижилерге артып каар» 12.30, 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Идегелдиг чөленгиниш» 3.15, 7.15, «Самолёт 9 шакта чоруптар» 5.15, 9.15 шактарда.

Уругларыңарны дадыктырыңар

Славик семис болгаш чараш-чаагай кылдыр төрүттүнген. Ооц ада-иезин болгаш кырган авазы-даа аңаа кончуг өөрээннер. Ол семис болгаш сергелең-даа оол болган. Олар шупту-ла Славикти чассыдып, бүгү-ле чүүлдерден камгалап, чайын безин бажыңының форточказын хаап, изинчиг кылдыр шарып каар турганнар. А кажан бичии-ле боранныг хүннерде Славикти дашкаар үндүрер дизе, олар шупту-ла маргыжып, аарый бээринден дыка-ла сестир турганнар. Ындыг маргылдааның түңнелинде Славикти олар дашкаар үндүрбестер.

Ынчангаш чаш оол бичии-ле доңганда ыяавылаң грипптээр ийикпе, азы боостаазы ыжа бээр болган. Ынчаар чаңчыктырган чорук аңаа хоралыг салдарын чедирип турган. Чылдар-даа эртип-ле турган. Славик-даа 6 харлыг апарган. Бир-ле катап өг-бүленің көжүп чеде бергени чайлаңа, Славик нези-биле болгаш Юрочка деп беш харлыг ооллуг кожалары-биле кады арга иштинче агаарлап чорупканнар. А. Юрочка ынчаар чаңчыкпаан болгаш бичиизинде суларгай, деңзизи чиик оол турган.

Ындыг сула кижи болурга, эмчи аңаа: аяс болгаш бүргег-даа хүннерде даштыгаа ойнап, чамдыкта чайын көктүг-шыктыг черлерге кызыл-даван маңнаарын сүмелээн.

Хүн орайтап чорда, демгилер чзнып чорупканнар. Хеп-хемертен сыыгайдыр хадый берген соонда, чаъс дээрге, шилиредир дүжүрелле берген. Олар бажыңнарынга четпейн чораан, мырынай улуг чайыкка таварышкан. Ооц соонда Юрий канчанмаан-даа, а Славиктиц өөкезн аарый берген болгаш эмчиге дыка үр үеде чыдып, эмнеткен.

Кара чажындан тура кадыг агаарга чаңчыкпаан болганда Славик аарааны ол-дур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

СОВХОЗТАР АЖЫЛЧЫННАРЫНЫҢ КҮШ-АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИ

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

налгаларны алгыже чедир күүсеттинген ажылдарның хемчээли дээш (чер аңдарары, чаштырылга, тарылгаларны ажааганы болгаш өске-даа) төлевирни чорудар. Дүжүттү ажаап алганының соонда, а мал ажылынга болза квартал төнгенде азы чогуур үени доосканының соонда (малды семиртири болгаш өске-даа) совхозтар ажылчыннары продукция дээш санаан ажыл төлевириниц база күүсеттинген ажылдар дээш төлеп берген ажыл төлевириниц аразында ылгалды алыр. Чижээ, Амур области «Волковский» совхозта В. Дугинцовтуц звенозунга соя өстүргени дээш кылганын барымдаалаар расценкалар ёзугаар 3.500 рубльди төлеп бергеш, чыл төнчүзүнде база 2.316 рубльди санап бээр ужурга таварышкан. Айыткан саналгалар болза, бригада азы звено алган продукциязын чүгле дужааганының база совхоз хүлээп ап, киир бижээнинин соонда чоруттунган турарын хайгаараары чугула.

Аккорд-шаңнал системазы улуг артык чүүлдерлиг болуп турарын дээре совхозтарның практиказы көргүзүп турар. Ол болза, продукцияның санын көвүдедири болгаш шынарын бедидери дээш демиселге идиг берип турар. Ынчангаш чогум-на ол кончуг чугула.

Тариф ставкаларын бедидери болгаш ажыл төлевириндe хөй санныг дапкырлаашкыннарны узуткаары күш-ажылдың нормалаашкынына корум-чурумну тургузар арганы берип турар. Бүдүрер ажылдың ортумак чижек нормаларын совхозтарга сөөлгү үеге чедир ажылган келген. Ол нормалар район болгаш совхоз бүрүзүнде ажыглалдыг черлериниц аажок хөй янзы чоруун өөренип көрбейн турган. Чаа тариф негелделери болза техниктиг хандыртыныышкынның өзүлдезин болгаш бүдүрүлгениц мурнакчыларының дуржулгазын өөренип көрүп турар техника талазыбиле үндезилеттинген нормаларны нептередир арганы берип турар.

Күш-ажылды организастаарының дешилгелиг хевирлерин ажылган база аңаа нормаларны бүдүн-чартыктан эвээш эвес катап ажып турар малдың баш санын азырап ажаап турар чаартыкчыларны—саанчыларны, куш азы хаван ажаакчыларын мактап деткиири-биле норманы ажырган 10 хуу бүрүзү дээш тариф ставказын 5 хуу чедир, ынчалзажок ийнден ажыг эвес катап көвүдедир. Ооңбиле кады мал ажылының планын ажыр бүдүрген продукциязы дээш херек кырында азырап ажаап турар малдың баш санынга онааштыр саналан планнар шынар көргүзүглерин барымдаалап (саар инекке онааштыр сүт сааладазы, бир башка онааштыр хонукта ортумак немелде деңзи болгаш ооп-даа өске чүүлдери) ёзугаар төлеп бээр. Хары угда өлүн каш комбайннарда азы жаткаларда ажылдап турар тракторист-машинистерниц күш-ажыл төлевиринге кылганын барымдаалаар расценкаларны тодаргайлаарда, немелде машина бүрүзүн ажаап хандырганы дээш тариф ставказын 40—60 хуу бедидер. Тракторларны болгаш кәдәә ажыл-агыйның өске-даа техниказын эки кадагалааны болгаш шын ажыглааны дээш септелгеге нормалар ёзугаар көрдүнген акша-хөренгилерден камнап алдынган түңнүң 40 хуузу хемчээлдиг акшаны тракторист-машинистерге, а бригадирлерге болгаш оларның дузалакчыларынга—10 хуу хемчээлдиг акшаны шаңнал кылдыр тыпсыр.

Үнүп ажылында болгаш мал ажылында ажылдап турар ажылчыннар ниити продукция талазы-биле планны ажыр күүсеткени дээш (ооц санын барымдаалап), пландан ажыр бүдүрген продукцияның бот-үнезинин 20 хуузу хемчээлдиг, а кукуруза талазы-биле — 30 хуузу хемчээлдиг шаңналды алыр.

Камналга кылганын, дорт чарыгдалдарны кызырганын болгаш ботүнени чиигеткенин деткиири-биле үнүп ажылынга алдынган камналганың түңүнүң 25 хуузу болгаш мал ажылынга алдынган камналганың 40 хуузу хемчээлдиг шаңнал доктаатты-нган. Шаңнаарының тодаргай хемчээлин профэвилелиниц ажылчын комитеди-биле дугурушканын ёзугаар совхозтуц дирекциязы доктаадыр.

Дүжүттүн салым-чолун шиитпирлеп турар эң чугула кәдәә ажылагый ажылдары дээш (кукуруза болгаш өске-даа культуралар тарылгазын шынарлыг күүсеткени, одуруглар аразының ажылдап кылыышкынын, аңгыс аңдарыышкынын эң эки хуусааларда чорутканы болгаш ооп-даа өске), немелде төлевир доктаатты-нган. Бир эвес ол төлевир шын тодаратты-нган болза, ол ажылдарның хуусааларын кызырарынга дузалаар. Чижээ, Амур областың «Партизан» совхозка 1962 чылда тарылганың хуусааларын 13 хонуктан 9 хонук чедир кызырары чедип алдынган.

Дүжүтү кыска хуусаада база чидириг чокка ажаан алыры-биле ажаан алыышкын ажылдарының үезинге бедиткен төлевир доктаатты-нган. Кур черлиг районнарда тракторист-машинистерге расценкаларны 50 хуу, а ажаан алыышкында ажылдап турар өске ажылчыннарга—30 хуу, өске районнарга—тус-тузунда 30 болгаш 15 хуу бедидип турар. Мындыг чурумну область (край) күүскомнары чогуур хуусаада—15 хонуктан хөй эвес хуусаада доктаадыр.

Төлевирниц ылганын барымдаалаар шаңнал системазын күш-ажылдың чарыгдалдарының болгаш түңнелдериниц аразында хамаарылгалыг чорукту (шарыларны болгаш аттарны, аскыр хаваннарны, сувай болгаш боос хаваннарны азырап тежээгени, чимис бербес садтарны ажааганы, техника септээни болгаш өске-даа) ылаптыг тодаргайлаары болдунмас ындыг участоктарга ажыглаар. Кылганын барымдаалаар шаңнал системазынын үезинде күш-ажылы төлевирин тариф ставкаларын болгаш бүдүрер ажыл нормаларын (азы малды азырап тежээриниц нормаларын) барымдаалап, чогуур ажылдарны күүсеткени дээш боттандырар. Чогуур шынар көргүзүглерин чедип алганы дээш дорт ажыл төлевиринге 20 хуу чедир шаңналды ажылчыннарга төлеп бээр.

Ажыл төлевириниц үе барымдаалаар шаңнал системазы болза, шынар көргүзүглери дээш бөдүүн үе барымдаалаар төлевириниц болгаш шаңналдарның дүүштүрүлгени болуп турар. Ол система нормалаары болдунмас азы ажык чок ажылдарга кызыгаарлатты-нган хемчээлге ажылаттының турар. Оларга таварылга болган, эпидозтуг характерлиг ажылдар (орап-саваларны дезинфексилээри, дүне ажылдаар куш кажааларынга дежурныйлаары, аттарны ажаап тежээри, ат дериг-херекселдери кылыр ажыл, санитар-профилактиктиг хемчеглерни чорудары болгаш өске-даа ажылдар) хамааржыр.

Төлевирниц эн-не таарымчалыг системазын шилип алыры чугула херек. Ынчалзажок төлевирнин хүлээп алдынган чурумун ажыл-ишчи бүрүзүнге өй-шаанда чедирери, ажылдарның шынары, оларның хуусааларын кызырганы дээш доктаатты-нган шаңнал-мактал дугайын чугаалап бээри биче эвес ужур-дузалыг.

Төлевирни шын организастаар чорук, сагылга-чурумну өжижидеринге, элээн бүдүрүкчүлүг ажылдап, ажылдарның шынарынын дугайында улуг сагыш салырынга дузалап, кадрларны быжыглаарынга, орулгалыг чорукту бедидеринге идиг берип турар. Мооц-биле холбаштыр механизаторларның материалдыг шаңналмактал системазы онза улуг ужурдузалыг болуп турар. Бүгү трактористмашинистер билиглериниц болгаш дужулгазындан хамаарыштыр үш класска хуваттының турар. Тракторист-машинистке 1-ги классты тывысканы-биле ооц кол төлевиринге 20 хууну, 2-ги классты тывысканда—10 хууну немей санап бээр. Механизаторлар болза боттарының мергежилин бедидер, техниканы дүрген шиңгээдип алыр, элээн нарын, бедик бүдүрүкчүлүг машиналарга ажылдаар дээш шүткүп турар.

Совхоз бүрүзүнде күш-ажыл төлевири хөй онзагай чүүлдерлиг, ынчалзажок зона болгаш ажыл-агыйбүрүзү бодунга таарышкан эки системалыг болур. Бүдүрүлге эргелелдери болза, эки дужулганы шилип алыр, күш-ажылды организастаар болгаш ооц төлевирин чурумчудар талазы-биле хожудан турар ажылагыйларга дузалаар хүлээлгелиг.

Күш-ажыл төлевириниц системазын улам ыцай сайзырацгайыдары болза, бүгү совхозтарны орулгалыг болгаш тарааның, техниктиг культураларның, эттиц, суттуц, дуктуц, ногааларның болгаш чимистериц эки организастаттынган фабрикаларны кылдыр хуулдурарынга дузалаар.

П. РУКОСУЕВ,
Б. ТУРБИН.

(«Агитатор» журналдан).

РЕДАКЦИЯ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажын № 3 телефоннары: Редакторнуц 24 — 63, редакторнуц оралакчыларының 35 — 24.25 — 38, идеология тилдизинин 37—13: харыысалгалыг секретарызын 23—35. кәдәә ажыл-агый бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал килдизинин 37—13, 23—54, үлетүр бүдүрүлгезинин болгаш партийжи амыдырал килдизинин 22—64 чаъ ажылчын болгаш кәдәә корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистеринин 21—27, иштики информация килдизинин бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21 — 47,20 — 60, солуг келбейн бергенза 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01511. Культура министерствозунун типографиязы